

MARUF VAKFI

İSLAM EKONOMİSİ ENSTİTÜSÜ

"ALLAH,
faizli işleri
dara sokar,

sadakaları
büyüme
aracı yapar."
2/276

BÜLTEN
2019
GÜZ

f | t marufvakfi
marufvakfi.org

MARUF VAKFI

İSLAM EKONOMİSİ ENSTİTÜSÜ

VİZYON

İSLÂM EKONOMİSİ TEZİNİ
ÇAĞIMIZ İNSANINA SUNMAK

MİSYON

İSLAM EKONOMİSİNİN
İNSANLIK İÇİN GEREKLİLİĞİNİ
ORTAYA KOYACAK
AKADEMİK ÇALIŞMALAR
YAPMAK

İSLÂM EKONOMİSİNİN AMACI

İNSANLAR ARASI
EKONOMİK HAKKANİYETİN
TESİS EDİLMESİDİR

HAK BELİRLEME YETKİSİ

MUTLAK ANLAMDA
SADECE
HAKK'A AİTTİR.

2019 • GÜZ • YIL: 03 • SAYI: 04

Sahibi

Maruf Eğitim Araştırma
ve Dayanışma Vakfı

Editör

Sercan Karadoğan

Yayın Kurulu

Sıtkı Abdullahoğlu
Sercan Karadoğan
Dr. Hakan Kalkavan
Dr. Zeynep Hafsa Orhan
Fatma Nur Şahin
Esmâ Vatanbaş
Abdullah Öztel
Abdullah Kuluç

Tasarım

Bülent Erguvan

Baskı

Everest Basım Reklam Matbaa
Hizmetleri San. ve Tic. Ltd. Şti.
Zeytinburnu - İstanbul

**Maruf Eğitim Araştırma
ve Dayanışma Vakfı**

Mevlana Caddesi No: 77 Kat: 8
Necmettin Aytek Plaza
Zeytinburnu - İstanbul

Telefon

0212 510 11 25

www.marufvakfi.org
maruf@marufvakfi.org

f | t marufvakfi

İÇİNDEKİLER

1. MARUF'tan - Yusuf KALYONCUOĞLU	02
2. EDİTÖR'DEN - Sercan KARADOĞAN	03
3. ASRİAD GENEL BAŞKANI ADNAN DANIŞMAN İLE RÖPORTAJ - Maruf Bülten	04
4. İEE DERSLERİ	
Temel Kaynaklarda Ekonomik Anlayış	
a. Kuran ve Ekonomi - Sıtkı ABDULLAHOĞLU	06
b. Sünnet ve Ekonomi - Sıtkı ABDULLAHOĞLU	08
5. SEMİNER	
İslam Ekonomisinin Yeniden İnşası - Prof. Dr. Mehmet ASUTAY	10
Seminer Değerlendirme - Esmâ VATANDAŞ	12
6. KAVRAMLARLA İSLÂM EKONOMİSİ	
Blok Zinciri ve Kripto Paralar ve İlgili Fetvalar - Dr. Zeynep Hafsa ORHAN	14
7. İEE DERSLERİ ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER	
a. Güncel Ekonomi Meseleleri ve İslâmî Yorumları - Esmâ VATANDAŞ	16
b. Modern Ekonomi Müzakereleri II - Abdullah KULUÇ	22
c. Sünnet ve Ekonomi - Fatma Nur ŞAHİN	23
d. Arapça ve İslâm İktisadındaki Önemi - Abdullah ÖZTEL	24
8. İEE'NİN GENÇ ARAŞTIRMACILARINDAN	
a. Nuh Kıssasının Düşündürdükleri - Abdullah ÖZTEL	26
Modern Ekonomi - Sercan KARADOĞAN	29
b. Ekonomi Bilimi ve Eleştirisi - Abdullah KULUÇ	30
c. İhtiyaç-İsraf Dengesinde Eksen Kayması - Esmâ VATANDAŞ	32
d. Peygamber Pazarından Günümüze - Fatma Nur ŞAHİN	36
11. İEE YAYINLARI	
b. İEE Sunumlar	40
c. İEE Araştırmalar	40

MARUF İKTİSAT

Maruf Vakfı olarak inandığımız değerlerin hayata geçmesi için bir gayretin içinde bulunuyoruz. Vakfın kurucuları ve yöneticileri ağırlıklı sayı itibarıyla işdünyasının insanlarıdır. Bir iddiaya, bir ideale destek olmak amacıyla bu faaliyet sorumluluğunu yerine getirmeye çalışıyoruz.

Bu yazıya Maruf İktisat diye bir başlık koymamın sebebi, İslam ekonomisi alanında yapılan çalışmaları bu kavramlarla zihnimde canlandırmamdan kaynaklanıyor. Maruf, bir yorumla evrensel anlamda iyi ve güzel olan demektir. Yaptığımız işin evrensel anlamda iyi ve güzel kabul edilmesinin büyük bir değer olduğunu düşünmemiz ve bundan derin bir haz duymamız çok anlaşılır olmalı.

Düşünün ki, evrendeki tüm canlılar hakkaniyet çerçevesinde nimetlerden paylarını alabilmeleri için bir kısım insanlar bir çaba içindeler. Hiçbir canlı maruf iktisadın yaşadığı düzlemde mahrumiyet yaşamayacak. Onu düşünen bir zihin onun için çaba harcayan bir irade olacak. Bu müthiş bir duygu.

Vakfımız İslam Ekonomisi Enstitüsünün çalışmalarını gözlemediğimde son derece derin bir sorumluluk duygusuyla hareket eden genç bir akademisyen grubunun yoğun ilgisini görüyorum. En temel nasslardan itibaren irdelemeye başlıyorlar, tarihsel süreçleri takip ediyorlar, karanlık noktalarda kalmış olan uygulamaları ortaya çıkarmaya çalışıyorlar ve yeryüzünde gelmiş geçmiş tüm süreçleri görmeye gayret ediyorlar. Bütün bunların sonunda bir kısım sonuçlar elde etmeyi amaçlıyorlar. Paradigması vahiy kaynaklı olan, ilk uygulama örnekleri Nebi marifetiyle icra edilmiş olan bir ekonomik yapıyı tarih süzgecinden de geçirerek güncel zihnin anlayacağı ve uygulayacağı hale getirmeye çalışıyorlar.

Öyle anlıyor ve hissediyorum ki, bu serüven ortaya maruf iktisadı çıkaracaktır. Yeryüzünde ezilen, mağdur edilen, madun olan kimsenin kalmayacağı bir ekonomik düzen. Öncelikle teorisini ortaya çıkarmaya çalışıyorlar. Bence bu çaba her türlü takdirin üzerindedir. Bu açıdan elimizden gelen desteği verme konusunda biz de gayret içindeyiz.

Tabi işin asıl bizi yani iş insanlarını ilgilendiren yönü bahse konu teori çalışmalarına paralel olarak ortaya konacak bir pratik örneklik becerisidir.

Bu mesele öyle ilginç bir mesele ki, hem çok bilinen hem bilinmeyen, hem uygulanan hem görmezden gelinen, hem inanılan ve hem de ertelenen bir konu.

Akademik olarak ne yapılırsa yapılsın, literatür olarak ne kadar birikim oluşturulursa oluşturulsun, işin sonunda hayata aksedecek ve öncelikle İslam toplumları tarafından kabul edilip uygulanacak bir noktaya gelmeyecekse maksat hasıl olmayacaktır. O yüzden akademik süreci, iş dünyası ve siyasa takip etmeli, tüm tolumun kabulü için de gereken mesai verilmelidir.

İslam toplumlarının kendi referanslarından bu kadar uzağa düştükleri bir hayat tarzını kıyamete kadar sürdürmelerine rıza göstermemek gerekir. Zira bu durum varoluş telakkimizi zorlayıcı bir durumdur.

Muhabbetlerimle...

YUSUF KALYONCUOĞLU
VAKIF BAŞKANI

MARUF BÜLTEN

Maruf Vakfı çatısı altında yürütmekte olduğumuz İslam Ekonomisi çalışmaları ve araştırmalarının bir hılasası olan Maruf Bülten'in dördüncü sayısını hazırlamaktan kıvanç duyuyoruz.

Bu sayıyla birlikte, Maruf Vakfında yaptığımız faaliyetlerin sayısının ve niteliğinin arttığını, atılan adımların meyvelerini vermeye başladığını da görmüş oluyoruz. Genç araştırmacı arkadaşlarımızın katkılarının artması oldukça sevindirici, bunun yanında, alana katkı yapma ve sorumluluk hissiyatının artması da bizim açımızdan oldukça anlamlı.

Böylece Maruf Vakfında İslam Ekonomisi alanında baştan bu yana planlamış olduğumuz eğitim ve araştırma programı ve müfredatının da doğru kurgulanmış ve sonuç verebilecek düzeyde olduğunu müşahade etmiş oluyoruz.

En başından beri, kaliteli ve nitelikli çalışma yapılabilmesi için, uzun soluklu bir eğitim ve araştırma gündeminin olmasının ve bunun sıkı sıkıya takip edilmesinin gerekli olduğuna inandık. Farklı alanlardan ve disiplinlerden ortak bir alan olarak İslam Ekonomisinin çalışılması gerektiği de alanın gelişimi açısından hayati bir mesele olarak duruyordu. Böylece farklı alt alanlarda çalışan arkadaşların birlikte müzakereler ve istişarelerle ortak bir akıl oluşturmaları, bir okul yaklaşımı oluşturmaları mümkün olacaktı.

Maruf Vakfı bu anlamıyla bu akademik iklimi ve çatıyı ve okul olabilme vasfını oluşturmada başarılı olmuştur diyebiliriz. Bülten içindeki yazılar da bu başarının ve çeşitliliğinin bir yansıması olarak tezahür etmektedir.

Bu sayımızda, genç araştırmacı arkadaşlarımızın yazı ve değerlendirmeleri devam etmekte. Bunun yanında, Mehmet Asutay Hocamızla geçen aylarda gerçekleştirmiş olduğumuz "İslam Ekonomisinin Yeniden İnşası" semineri oldukça ufuk açıcıydı. Bu açıdan onu da bir özet olarak bültene ekledik. Ayrıca yapmış olduğumuz programların da değerlendirmelerine yer vermeye devam ettik.

Önümüzde daha gidilecek çok yol var, ümidimiz ve umudumuz bu yolda attığımız adımlarda büyüklerimizin desteği ve rehberliğinin kesilmeden devam etmesi ve biz genç kuşaklara olan güvenlerini her daim taze tutmalarıdır.

SERCAN KARADOĞAN
EDİTÖR

ASRİAD Genel Başkanı Adnan Danışman ile...

İSLAM EKONOMİSİ ÜZERİNE

ASRİAD Asrın İşinsanları Derneği Genel Başkanı Adnan Danışman ile gerçekleştirdiğimiz röportajda kendi hayatından kesitler ve dünyada İslâm ekonomisi üzerine konuştuk.

Maruf Bülten: İslam ekonomisi denildiğinde sizlerin zihninde neler canlanıyor?

Adnan Danışman: Teşekkür ediyorum.

İslam ekonomisi denince benim zihnimde öncelikle son derece yüksek ideallerle oluşmuş insanilik seviyesini, son derece tatmin edici bir hayat standardını tutturan bir ekonomik yapı canlanıyor.

Doğrusu bir hayli idealist düşündüğümü fark ediyorum. Bu tahayyülümün salt zenginlikle ifade edilebileceğini söylemiyorum. Ama kalbime doğan hissiyata göre, İslam ekonomisi demek, onun egemen olduğu atmosferde, aç-açık hiçbir canlının kalmadığı bir iklim demek. Bir kısım insanların gereksiz yere birikimler oluşturup sonra da onların üstüne oturup kaldığı ama bir kısım insanların da geçim için o birikimlere ulaşmak noktasında yüksek çabalar harcadığı, yüksek bedeller ödediği bir düzen değil, paylaşımın son derece hakkaniyetli yapıldığı aşırı zenginliklere gerek duyulmayan aşırı fakirliklere de mecbur kalınmayan bir düzendir.

Özgürlük-sorumluluk dengesinin son derece iyi kurulduğu ve hem hal açısından

hem gelecek açısından özgürlüklerin kullanımı noktasında, üretimin, tüketimin, birikimin sorumluluk alanını tahrip etmediği bir düzen düşünüyorum.

Kâr maksimizasyonu, sınırsız üretim, sınırsız tüketim gibi insanı ilgilendiren reflekslerin yönetilebilir muhtevaya sahip olduğunu düşünüyorum. Bu noktalarda insanları değerlerin değil, hırsların kucağına bırakırsanız başta evrenimiz olmak üzere tüm çevreye büyük bir yıkım ve sürdürülemezlik bırakacaklardır.

Hiç şüphesiz varlığı, insanı, malı, değeri okuma becerisi son derece önemlidir. Hangi bakışla okursanız ona göre kararlar alabilirsiniz. Bu değişebilir anlamına gelir. Konvansiyonel ekonomi okumalarında en temel nitelemelerden birisi olan “kıt kaynaklar, sınırsız ihtiyaçlar” okuması, insanı hoyrat, açgözlü ve sorumsuz kılmaya itmiştir. Bir başka yaklaşımla evrende sınırsız nimet olduğu farkedilir. Ancak evrenin kuralı da, aklın kuralı da o nimetleri dengeli kullanmayı gerektirir. O zaman, herkes için hatta tüm canlılar için daha yaşanabilir bir dünyamız olacaktır. Bu da mümkündür.

MB: İslam ekonomisinin adil ve hakkaniyetli bir ekonomik model ortaya koyabileceğini düşünüyor musunuz? Bunun için gerekli asgari şart ve koşulların neler olabileceğini düşünüyorsunuz?

AD: Kesinlikle inanıyorum. Bu fiziğe inanmak gibi bir durumdur. Fizik kanunlarının ahengi ve sürdürülebilirliği evrenin ayakta kalmasının en kritik dayanağıdır. İslam ekonomisi bu açıdan insanlar/canlılar için gönderilmiş bir fizik sayılabilir. Çünkü bâni aynı.

Kaynak ilahi bir kitap olduğu için onun çözümlemesi konusunda ciddi bir insani emeğe ihtiyaç bulunmaktadır. Zira o mesajda temel kodlar bulunmaktadır. O kodların ekonomiyi ilgilendiren tarafları çözümlenmeli, her çağın zihnine hitap edebilir bir dile aktarılmalı ve ondan sistemler, modeller üretilmelidir.

Bunun için akademik çalışmalara ihtiyaç bulunmaktadır. Bunun için pratik çalışmalara ihtiyaç bulunmaktadır. Bunun için konvansiyonel ekonominin ürettiği zihin alanını tatmin edecek eko-politik çalışmalara ihtiyaç bulunmaktadır.

Tabi bir de sahiplenme meselesi var. Bu konuya öncelikle iş dünyası sahip çıkmalı, akademya sahip çıkmalı ve tabii ki siyasa sahip çıkmalı. O zaman İslam Ekonomisi ile ilgili gerekli üretimler de yapılır, pratikler de ortaya konur, politikalar da yapılır.

MB: İslam ekonomisi ile İslami finans ve bankacılık arasındaki ilişkiyi nasıl tanımlıyorsunuz? Pratikte ikisi arasında nasıl bir ayırım yapıyorsunuz?

AD: Tabii şu an yaşadığımız ekonomik gerçeklik içerisinde ekonomide bankacılık son derece merkezi bir yere konumlanmıştır. Zihinler hemen benzerlik kurarak aynı beklenti içine giriyorlar. Para teminini ve transferini bankacılık tamamen kendi uhdesine aldığı için başka kurumların ortaya çıkmasına imkan bulunamamıştır.

Aslında çok çeşitli kurumlar üretilebilirdi. Ortaklık çeşitliliği belki her sektör için farklı farklı modellerle para-emek-akıl-organizasyon buluşabilirdi. Ancak kapitalist anlayış daha fazla para merkezli organizasyonları tercih etmiş ve bankaları da doğal olarak çok merkezi bir yere yerleştirmiştir.

İslam ekonomisi için farklı

modeller üretilebilir gibi gözüküyor. Halen görünür konumda bulunan katılım bankaları ve finans kurumları sanki İslam ekonomisinin pratik anlamı imiş gibi bir algıya sebebiyet vermektedir. Ancak benim düşünceme göre finans ve finansal işlemler reel ekonominin sağlıklı deveranı için mecbur olunan bir alandır. Konunun sektöre dönüşmesi daha ziyade faizli işlemler için gereklidir. İslam ekonomisi sadece reel ekonomiyi sürdürebilmek için finans sistemine ihtiyaç hisseder. Onun dışında sektörel olarak kaplayacağı alan büyük olamaz gibi gözüküyor.

MB: İslam ekonomisinin ilkelerinin yaygınlaşması için işadamları başta olmak üzere ticaretin ve ekonominin içinde aktif bulunan kişilere düşen görev ve yükümlülüklerin neler olabileceğini düşünüyorsunuz?

AD: Ekonomi eninde sonunda pratik bir eylemdir. İnsanlar alacak, satacak, üretecek tüketecekler. Tüm bunlar için bizatihi kendi karalarını kendileri verecekler. İşin üretim ve ticaret boyutunda görev üstlenen insanlar işadamlarıdır. Bu insanların iş üretme anlayışları, ürün elde etme anlayışları, istihdam anlayışları ekonomiye

ciddi anlamda şekil vermektedir. Dolayısıyla insan unsuru ekonominin en temel dinamosudur.

İslam ekonomisi dediğimiz ekonomide öyle anlaşıyor ki bizatihi insanın kararları ve davranışları sonuçların niteliği açısından son derece önemlidir. Onun için zihnime üşüşen bir ifadeyi burada söylemek isterim. Şöyle söyleniyor: İslam ekonomisi kendi başına bütünlüklü bir sistem olsa da onu esas ayakta tutan unsur, İslam İnsanıdır.

Hakkaniyete uygun, yani İslam öğretisine uygun davranışı ortaya koyma görevi bir yükümlülük olarak insanlara terettüp etmektedir. Bunu ortaya koymalı Müslümanım diyenler. Toplumsal olarak talep üretmeli. Tabii ki bu talebe uygun olarak entelektüel arz da devreye girebilmelidir. Maruf Vakfı'nın bu açıdan kıymetli çalışmaların içinde olduğunu biliyorum. Umarım çok daha yüksek düzeyli üretimlere imza atar.

Katkısı olanları tebrik ediyor, teşekkür ediyorum.

MB: Estağfirullah efendim, zaman ayırıp kıymetli düşüncelerinizi bizimle paylaştığınız için biz teşekkür ederiz. ■

ADNAN DANIŞMAN
ASRIAD Asrın İşinsanları Derneği Genel Başkanı

SITKI ABDULLAHOĞLU
İEE Başkanı

Malı Haksızlıkla Yemek

Maruf Bülten'in ayetle gelen bölümünde bu büyük sitemin bir kısım kodlarını içerdiğini düşündüğümüz Bakara suresinin 188. ayetini bu yazımızda konu aldık. Bu kısacık metin içinde yapısal bir çok problemin ve çözümünün analiz edildiğini görüyoruz. Onu anlama, ona itibar etme ve pratiğe aktarma temennisiyle irdelemeye devam edelim.

Bakara 188

“Mallarınızı aranızda haksızlıkla yemeyin. Bile bile günaha girip insanların mallarını yemek için malınızı (rüşvet olarak) yetkililere vermeyin.”

Bu ayet bize ahlaki anlamda çok derin ve kapsamlı öğretiler getirmiştir. Ekonomi nihayetinde bir dağılım meselesidir; gelir ve servetin dağılımı. Tüm ekonomik faaliyetler bu iki kavramın temsil ettiği değeri dağıtma ile ilgilidir. Bu dağıtım nasıl olmalıdır? Malın oluşumunda var olan dinamikler nelerdir ve bunların hakkı nedir? Bu dinamikler hangi kritere göre haklarını alırlar ya da almazlar.

Ekonomi felsefesinde genellikle dağılım dinamikleri konusunda en öne çıkan kriter sadece insan olmaktadır. Esas yaratıcı ve O'nun beklentileri, tabiatın bizatihi kendisi unutulmakta ya da yok sayılmaktadır. Ancak insanların ürettiği sistemler, insanlığı dağılım konusu da adil, hakkaniyetli bir sisteme kavuşturamamıştır. Bu yüzdendir ki kavga asla bitmemektedir. Muhtemelen sonsuza kadar da devam edecektir.

Hiç şüphesiz adil ve hakkaniyetli bir sistem kurulması durumunda herkes buna razı olacak diye bir beklenti yoktur. Bu çok romantik bir bakış olur. Ancak eğer felsefe doğru konur, sistem hakkaniyetli işletilirse ondan sonra ortaya çıkacak olan arızalar kriminal mesele haline dönüşür. Çözümü de ilgili makamlarda aranır.

Bizim meselemiz, konunun doğru hakkaniyetli bir şekilde inşa edilmesi ve bunun insanlar tarafından ahlaki olarak kuşanılıp gönüllü bir şekilde sürdürülmesidir.

Bu yüzden ayetle gelenlere kulak kabartıyor, maksadı kavramaya özen gösteriyoruz.

İslam sistemi çok yaşanabilir bir yapıya sahiptir. Öğrenilmesi de kolaydır, yaşanması da. Bu sistemi Yüce Rabbimiz kurmuştur. Onu Resulullah Efendimiz (s.a.v.) uygulamıştır. Sonrasında da tüm insanlığa miras olarak kalmıştır. Kim ona sahip çıkar, onu yaşatır, onu güncelleştirir; bereketini ve huzurunu da görür.

Maruf Bülten'in ayetle gelen bölümünde bu büyük sitemin bir kısım kodlarını içerdiğini düşündüğümüz Bakara suresinin 188. ayetini bu yazımızda konu aldık. Bu kısacık metin içinde yapısal bir çok problemin ve çözümünün analiz edildiğini görüyoruz. Onu anlama, ona itibar etme ve pratiğe aktarma temennisiyle irdelemeye devam edelim.

“Mallarınızı aranızda haksızlıkla yemeyin. Bile bile günaha girip insanların mallarını yemek için malınızı (rüşvet olarak) yetkililere vermeyin.”

Çok yalın olarak baktığımızda bu ayetten maddeler halinde şu sonuçları çıkarabiliriz:

- Yasal ve meşru olmayan yollarla size ait olmayan malları yiyemezsiniz.
- Yine size ait olmayan herhangi bir malı erk sahipleriyle kurulacak özel ilişkilerle ve bilerek üretilecek gayr-i meşru yollarla yiyemezsiniz.
- Kamu idaresi servetin el değiştirmesine sebep olabilecek güçlere sahiptir. Bu güçlerini yasal ve meşru olmayan yollarla kullanarak malın el değiştirmesine vesile olamazsınız. Bu hem mala konmak isteyenlere hem de aracılık yapanlara vebaldır.

Her alanda olabilir ancak, ekonomide daha ziyade batıl yollar vardır; onları bilmek, onların güncel versiyonlarını tanımak ve onlardan uzak durmak için gerekenleri yerine getirmek şarttır.

Ayet bir çalışma ve iş ahlakı inşa etmektedir. Bireyler bulundukları konumu istismar edemezler, diğer insanlar da makamda olanların 'ahlakını' bozucu, onları yanlış sevk etme konusunda tahrik edici davranışlarda ve isteklerde bulunamazlar.

Ekonomide servetin el değiştirmesinde kamunun önemli bir ağırlığı vardır. Bu yüzden bu alanın adil bir şekilde düzenlenmesi önem arz etmektedir. İhale sisteminden imar durumuna, vergilendirmeden yargı kararlarına varıncaya kadar çok geniş yelpazede dağıtım söz konusudur. Buralarda yetkili ve güçlü olanların hakkaniyetli davranmaları olmazsa olmaz olarak işlenmektedir.

Buradaki merkezi vurgu “batıl” bir şekilde insanların mallarının yenmesinedir. Bu kuralın ihlal edilmemesi için devlet nezdinde alınacak yığınla tedbir olabilir. İşte bu tedbirlere örnek olarak bugün de modern versiyonu devrede olan bir tedbirden bahsedebiliriz. Hz. Ömer'in, kendi valilerinin ve memurlarının göreve başlamadan önce mal varlıklarını kaydetmelerini ve görevden sonra da bunların kontrol edilmesini istediği bilinmektedir. Bu uygulama ayetin bir tür tefsiri ve uygulamadaki tedbiri gibi durmaktadır.

Makam ve mevki, kontrol edilmedikleri takdirde yozlaştırıcı bir unsura dönüşebilir. İnsan tabiatı çok kolay bir şekilde gayri meşru yollara ve haksız/adil olmayan kazanç ve gelir kapılarına yönelebilir. Bugün dahi bu durum devletler açısından önemli bir sorundur. En şeffaf sistemlerde bile bu ve benzeri sıkıntılarla karşılaşabilmektedir. O yüzden bu tip sorunlar için üretilen çözüm, bu metinde gösterilen ahlaki tutumun kişilerde egemen olmasını sağlayıcı ön süreçlerin doğru bir şekilde yerine getirilmesidir.

Devletin önemli ve üst kademelerinde bulunanlar için bu ayet, odalarının duvarlarına asılmasını gerektirecek denli önemlidir. Zira bir toplumda idareciler yozlaşırsa, toplumun yoldan çıkmaması mümkün değildir. Yönetime karşı güvenini ve itimadını kaybeden ve/veya kendisine çıkar/kazanç sağlamak için gayri meşru kanalları kullanılabildiğini gören toplum, bu tarz durumları kolaylıkla bir istismar kapısına dönüştürebilir.

Ayrıca bu ayetin iki yönünün olduğu da akıldan çıkarılmamalıdır. Burada hem böyle bir kapıyı açan hem de bu kapının açılmasına

müsaade edene karşı bir ikaz bulunmaktadır. Yani başka bir deyişle, halk arasında yaygın olan “alan razı, satan razı” anlayışını Allah kesinlikle kabul etmemekte, bu tarz bir ilişkiyi haksızlık olarak nitelendirmekte ve razı olmamaktadır.

Bunlara ilave olarak, insanların birbirlerinin mallarını haksız bir şekilde yeme ve el koyma yolları da modern zamanlarda oldukça çeşitlenmiştir. Artık sadece topluluk içi haksızlıklara değil, küresel ve uluslararası kurum ve kuruluşların; zayıf ve güçsüz toplumların, devletlerin, mallarına, kazançlarına, kaynaklarına haksız bir şekilde el koymalarına ve arsızca onları tüketmelerine de şahit olmaktadır.

IMF, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü gibi kurumlar ve GATT gibi uluslararası anlaşmalar, fakir ülkelerden zengin ülkelere servet ve kaynak transfer etmenin incelikli metotlarını uygulama konumunda görev ifa etmektedir. Özellikle güçlü ve zengin ülkelerin fakir ülkelerde besledikleri ve destekledikleri batı yanlısı yöneticiler, tam da ayetin işaret ettiği şekilde oralarda yaşayan insanların mallarını yemek için yığınla batıl bir sistem üretmekte ve sömürüyü hak haline dönüştürmektedirler. Kısacası günümüzde “batıl yollar”; devletler, uluslararası sistemler ve hukuki düzenlemeler ile meşruiyet kazanıyor ve “batıl sistem” hakmış gibi de sunulabiliyor.

Bu ayet, çok sarıh bir şekilde rüşvet uygulamasını da irdelemekte ve yasak mantığını ortaya koymaktadır.■

SITKI ABDULLAHOĞLU
İEE Başkanı

Alışverişte Dürüstlük

Hiç şüphesiz öncelik dünyada yapılan işlerin düzgün olarak yapılmasını sağlamaktır. Özellikle ticaret gibi yanlışlığı da doğruluğu da başkalarını ilgilendirecek bir hususta dürüst ve güvenilir davranışlar İslam İnsanının olmazsa olmaz karakteridir.

İnsanların aklına hemen olumsuz örnekler gelebilir. Bu durumun aşikar tarafı şurasıdır: Bu tür yanlış tavırlar ortaya koyanlar İslam prensiplerinden sapma gösterenlerdir ve asla İslam'dan yana bir müsamaha göremezler.

Ancak insanların geneli iddiaları maalesef temsilcileri üzerinden değerlendirirler. Belki bir yere kadar haklıdırlar ancak gerçekler biraz daha farklı olabilir bunu da gözden ırak tutmamak gerekir.

Şimdi son derece yüksek zerafetle Hz. Peygamberin konuyla ilgili ifade buyurduğu bazı sözlerini görelim:

1. (194)- Ebu Sa'd el-Hudrî (radiyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurdu:

“Emin ve doğruluktan ayrılmayan ticaret ehli; peygamberler, sıddıklar, şehitler ve salihlerle beraberdir.”¹

2. (195)- Tirmizî'nin, Rifâ'a İbnu Râfi'den yaptığı diğer bir rivayetinde şöyle buyrulmuştur:

“Kıyamet günü tüccarlar günahkârlar olarak diriltilecekler. Ancak Allah'tan korkanlar, iyilik yapanlar ve doğruluktan ayrılmayanlar müstesna”²

3. (196)- Kays İbnu Ebî Gareze el-Gıfârî (radiyallahu anh) anlatıyor:

“Biz hicret etmezden önce simsarlar olarak isimlendiriliyorduk. Bir gün, Medine'de, bize Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm uğradı. Bize ondan daha iyi bir isim verdi. Buyurdu ki:

“Ey tüccarlar, satış işine, yemin ve boş söz karışır...”

Bir başka rivayette şöyle denmiştir: “Satış işine yemin ve yalan karışır, siz sadaka karıştırın”³

4. (197)- Ebu Hüreyre (radiyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'i işittim, diyordu ki:

“(Ticarette) yemin, mala rağbeti artırır. (Ama) Kazancı giderir.”⁴

Bu hadisi şeriflerde önümüze konan inancı, ahlakı, inşai ve piyasa düzenleme öğretilerini kısa bazı başlıklar halinde toparlarsak şu notları düşebiliriz:

- Ticaretin en kritik tarafı dürüstlüktür. Maddi kazanç aynı zamanda manevi gelişimin bir boyutudur.
- Ticari faaliyetleri yaparken insanların, aşkın bir inançla kendilerini otokontrole sokmaları, kazançlarından hayır olarak harcama yapmaları ve doğruluktan asla

ayrılmaları sürdürülebilir bir yola girmiş olmalarının gereğidir.

• Satış işine yemin ve yalanın karışma geleneği insanlar arasında yaygındır. Ancak bu gelenek ve alışkanlıkların değiştirilmesi, bunlar yerine ticarete sadaka ve “sıdk” ın karıştırılması tavsiye edilmektedir.

• Yemin insanları ikna için kadim bir metottur. Aynı zamanda bir ispat formudur. Ancak gerçeği aşan ifadeler de konu olması çok muhtemeldir. Bu yüzden yemin mala rağbeti artırsa da bereketi azaltacağı vurgusu yapılmaktadır. Bu yemine dönük yanı, amacı aşan tanıtım ya da reklam ifadelerine karşı da bir tutumu önermiş olmaktadır.

Bu hadislerden anlaşılmaktadır ki, dürüstlük bir erdem olmaktan öte İslam İnsanı için bir standardı ifade eder.

İnsanlar dürüstlükten uzaklaşma gerekçesi olarak çok ilginç bahaneler bulabilirler. Bunu bazen ekonomik olarak izah edici, bazen zeka oyunu olarak izah edici ve belki bazen piyasa şartlarının vazgeçilmezi olarak izah edici bir şekilde ortaya koyabilirler. Ancak bu gerekçelerin hiç biri dürüstlükten taviz vermenin izahı olamaz.

Bu o kadar önemli bir meseldir ki, Kur'an-ı Kerim'de geçmiş insan topluluklarına ilişkin anlatılan örneklerde, sırf bu alışkanlıkları dolayısıyla genel cezaya (Afet) uğratılmış olmaları beyan edilir. Yani bu ahlaki kriz bir toplumun topyekûn helakini gerektirecek kadar önemli bir sosyo-ekonomik sorun olarak görülür.

Bu tip örnekliklerin Kur'an'da yer almış olmalarını tarihi bir veri olmak makamında değerlendirmek yapılabilecek en büyük yanlışlık olacaktır. Zira Kur'an vahiy sürecinin son metni olarak kıyamete kadar tüm insanlığa rehberlik yapmak üzere dizayn edilmiştir. Dolayısıyla içindeki her kelimenin, her kıssanın ve her uyarının; en dinamik hükmü, en yüksek düzeyli ahlaki öğretiyi

ihtiva ettiği kesindir.

Bugün de tüm Müslümanlar için aynı düzeyde düzenleyici, onarıcı ve hakkaniyete yönlendirici özelliği ile elimizde bulunmaktadır. Şimdi üzerimize düşen asli görev, O'nu hayat geçirme konusunda tüm duyarlılığımızı ve tüm gayretimizi ortaya koymaktır.

İslam ekonomisi gündemli çalışmalarımızın entelektüel üretim boyutu en nitelikli şekilde devam ederken aynı zamanda bu hadislerde ve ayetlerde ortaya konan ahlaki kuşanmışlığı toplumsal olarak yakalamak gibi bir mücadele de vermek durumundayız.

Bu çalışmalar esas o zaman gerçek anlamına kavuşacaktır. Zira İslam ne sadece teorik bir sistem, ne sadece mistik

bir yöneliş ve ne de sadece ahiret öğretisidir. Bunların hepsine hakkını veren gerçek pratik bir dindir. Hayatın tamamını kuşatır ve düzenler. Buna ekonomik alan da dahildir.

Üstelik İslam'ın, bir Müslümana ya da Müslüman topluluğa hangi dönem ve iklimde yaşarsa yaşasınlar, başka bir sisteme ihtiyaçları olmayacak şekilde yaşanabilir, doyum verici ve yeterli bir önermesi vardır. Yeter ki ona yeteri kadar odaklanalım ve güvenelim. ■

DİPNOTLAR

[1] Tirmizî, Büyû: 4, (1209); İbnu Mâce, Ticârât: 1, (2139); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/8.

[2] Tirmizî, Büyû: 4 (1210); İbnu Mâce, Ticârât: 3, (2146); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/9.

[3] Ebu Dâvud, Büyû: I, (3326, 3327); Tirmizî, Buyû: 4, (1208); Nesâî, Eymân: 7, (7, 15); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/9.

[4] Buhârî, Büyû: 26; Müslim, Müsâkât: 13 (1607); Ebu Dâvud, Büyû: 6, (3335); Nesâî, Büyû: 5, (7, 246). İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/11.

PROF. DR. MEHMET ASUTAY
DURHAM Üniversitesi
İslâm Ekonomisi ve Finans Merkezi Direktörü

İSLÂM EKONOMİSİNİN YENİDEN İNŞASI

Başka bir iktisâdî yaşam mümkün mü? Asutay, “İslam Ekonomisi’nin Yeniden İnşası” derken, İslami bankacılığın anaakım iktisadın tanımladığı alanlar dışında başka bir paradigmayı sahih bir Müslüman için nasıl inşa edebileceğimizin yollarını arıyor.

İslam ekonomisi konusundaki çalışmaların ne yazık ki yetersiz olması durumuyla karşı karşıyayız. Birçok çevrede İslami bankacılık, tarihin sonu gibi görülmeye başlandı. Özellikle de entelektüel ve teorik çalışmaların arka plana itildiğini görüyoruz.

Bir tarafta İslami finansla ilgili çalışmaları artık Türkiye’de de birçok üniversitede etkin olmaya başlaması oldukça pozitif bir gelişme olarak düşünebilirsek de, çalışma mekanizmalarının tanımlanmadan var olan sistem içinde kendilerini ifade etmeleri gibi bir gerçeklikle karşı karşıyayız.

Pek çok şeyi sorgulamadan neoklasiklerin tanımlamaları üzerinden ne yazık ki “İslamileştirme” politikaları çalışmaları yapıyoruz. Kısa dönemde bu şekilde devam ettirmenin problem olmadığı düşünülüyor olabilir, fakat Müslüman dünyadaki tecrübelerimizden hareket edersek kısa dönemde ürettiğimiz sonuçların daha sonra uzun dönemde daha ağır bir şekilde karşımıza çıkması gibi bir gerçek de var.

İslam ekonomisi teorisini yeniden inşa etmek diye bir başlık seçerken bazı çevreler “bunlar çok afaki konuşuyorlar” gibi söylemler geliştirebilirler. Biz burada önemli bir varsayım yapmaya çalışıyoruz. 70’lerde başlamış olan teorik çalışmalar özellikle neoklasik ekonominin bize dayatmış olduğu fonksiyonları ve tanımlamaları sorgulamadan “İslamileştirme” yoluyla oluşturulmuş olan çalışmalardır.

Çevremizde baktığımız zaman İslami finansın hakim olduğunu görüyoruz. Bizi hemen hemen dünyanın her tarafına götürüyor. İslami finansa para ile ilgilendiğimiz için Müslüman olan ya da olmayan herkesle çok rahat arkadaş olabiliyorsunuz. İslam ekonomisi dediğimiz şeyin amacı neoklasik ekonomide okuduğumuz gibi insanın faydasını ve firmaların kârlarını maksimize ettiği bir anlayış değildir

bunun yerine insanların özgürleştirildiği ve güçlendirildiği bir süreçtir.

Büyüklerimizle konuştuğumuzda 74’te Müslüman dünyada hiçbir kimseye “bakın biz alternatif bir bankacılık yapacağız. Allah’ın sözü olan insanların güçlendirilmesi ve özgürleştirilmesi projesine katkıda bulunacağız” diyemezsiniz ve anlatamazdınız. Dolayısıyla “en azından insanların finansal olarak dışlanmasını engellemek için murabahaya dayalı İslami bankacılık modelini ticari bankacılık olarak geliştirdik” derler. Tabi bu kısa dönem olarak düşündükleri bir projedir. Çünkü zaman geçtikçe Müslüman dünyada ekonomi politikin değişmesiyle farklı bir sistem anlayışı geliştirmeyi düşünürken ne yazık ki artık o bizim tarihimizin sonu olmuş gibi algılanmaya başladı.

Ekonomi kurumları, finansal kurumları beklenen her bir toplumun kendi dinamikleri içinde kendi iktisat sosyolojileri içinde ürettikleri kurumlar ve uygulamalar olması gerekirken modernitenin hakim olmasıyla bütün toplumlar kendi değerleri dışında tamamen kendilerine dayatılan bir

kurumsal yapıyla karşı karşıyadırlar. Burada önemli olan daha önce neden İslami dünyada bankacılık denen bir kurum ortaya çıkmamıştır. Çünkü Müslümanların üretim teknikleri farklı olan bir ekonomi politige sahip olmaları yüzündendir bu. Edward Said’in dediği gibi “Batıda şu kurum var. Dolayısıyla o kurum doğuda ya da Müslümanlarda olmadığı için siz kalkıp Müslüman dünyanın geri kalmış olduğunu söyleyemezsiniz.” O sizin dayatmanızdır. Müslümanlar kendi dinamikleri çerçevesinde çok farklı kurumlar üreterek kendi medeniyetlerini başarılı şekilde temsil etmişlerdir. Müslümanın ekonomi politiginde sermaye biriktirmek gibi bir dert olmadığı için ve kurumsal olarak onu ifade etmek gibi bir derdi olmadığından bankacılık gibi bir hizmeti geliştirmek gibi bir derdi de olmamıştır.

Her toplumun bir sosyal formasyonu vardır. O sosyal formasyonun oluşum süreçleri vardır. Bizde de ontolojik olarak Kur’an’dan hareketle bir İslam sosyal formasyonu ve o sosyal formasyonun ürettiği organik onun içinden çıkmış bir ekonomi anlayışı ve ekonomik ilişkiler açısından bahsederiz. Dolayısıyla Polanyi’nin büyük dönüşüm kitabında da anlattığı gibi piyasa ekonomisi herkese dayatılmıştır.

Ama toplumların tarihsel süreç içinde kendi sosyal formasyonları içinden çıkmış ekonomileri vardır. Ekonomi toplumun değer yargıları içine gömülüdür.

Dolayısıyla soru sadece sermayenin bir yerden bir yere aktarılması ve “transaction” dediğimiz o sermayeye bağlı bir yaklaşım değil aynı zamanda

bir toplumsal değişimi esas alır. İşte burada farklılıklar kendisini ciddi şekilde ifade eder. Yani bir tarafta hak olarak alınan ve o çerçevede aydınlanmacı felsefenin ürünü olan bir ekonomi anlayışı ve onun kendisini tanımladığı metodoloji öbür tarafta lütuf üzerinden giden ve her şeyin kendisine verilmiş olduğu bu bağlamda var olanın lütuf olduğu hak olmadığı yeni bir paradigmadan yeni bir sistemden bahsediyoruz.

Biz yeniden inşa etmek derken bu yanılsamaları yaşamış olan realistlerin ya da şekilcilerin etkin olduğu 70’lerden bu yana o çerçevede kaydırılmış olan paradigmayı bir şekilde bu tarafa getirmeyi kastediyoruz. 70’lerden bu yana yapılanlar tamam değildir. Dolayısıyla biz onları tekrar gözden geçirerek sahih bağlamda, otantik bağlamda neler oluştuğuna bakmamız

gerekir. Bu bağlamda metodolojik olarak baktığımızda ilk olarak bakmamız gereken şey İslam ekonomisinin nasıl tanımlandığıdır. Tanımlamalarda gördüğümüz şey ya adaleti tesis etmek ya da toplumdaki adaletsizliği kaldırmaktır.

Özetlersek ekonomik sistemler düzenle başlar. O düzende belli bir ontolojiden gelir. İslam ontolojisi tevhidle ifade ettiğimiz her şeyin birbirini tamamladığı ve bu bağlamda sonunda Allah'ın birliğine ulaşan bir yapıdır. Burada da amaç insanın

özgürleştirilmesi, güçlendirilmesidir. O da kendisini dünya görüşü olarak ifade eder. İslam'ın dünya görüşü nedir? Dünyayı nasıl gördüğümüz, insanı nasıl tanımladığımız ve insanı bu evren içinde nasıl konumladığımızla ilgilidir. Orada da işte hayat bir lütuftur. İnsanın felahı, toplumun da ihsan üzerinden kurtuluşu amaçlanır. O da kendisini sonunda bir sosyal formasyon olarak ortaya koyar. İslam sosyal formasyonu kendi sosyolojisi içinde bunları içselleştirmiş insanlardan ekonomik, politik alt sistemlerden oluşur. Tevhid gereği

içerik olarak her biri birbiriyle İslam moralitesi ile ilişkilendirilmiş bir yapıdan bahsediyoruz. Artık siz ekonomiyi bu sosyal formasyon içinde farklı tanımlıyorsunuz. Dolayısıyla organik, İslam'ın değerleri içinde oluşmuş bir ekonomi.

Bizim için en üstte İslam ontolojisi tevhid olarak kendisini ifade eder. Oradan değerlere ulaşırsınız. Değerler normlar olarak daha aktif şekilde davranışlar olarak ifade edilir.

Farklı insan tahayyüllerinden bahsediyoruz, mesela bir tarafta

“homo economicus” dediğimiz çıkarını maksimize eden rasyonel insan, diğer tarafta Allah'ın rızası için, felah için çalışan ve onu yaparken de ihsanı göz önüne alan insandan bahsediyoruz.

Özetlersek kapitalizmde bir kişinin hegemonyasını görürsünüz. Diğerlerine imkân alanları tanımamaz. Ama eşitlik olarak herkese aynısını vererseniz o da sonucu tanımlayamıyor. Adalet herkese eşit erişimi sağlayabilmektir. Mutaah'ın cihatla ilgili çok güzel bir tanımı var. Cihad nedir der; “fi sebilillah”. Peki, “fi sebilillah” nedir? “Allah her

şeyi herkesin kullanımı için eşit olarak yaratmıştır” der. “Cihat onun önündeki engelleri kaldırmaktır” der. “O eşit alanı, adil alanı oluşturma imkânıdır” der.

Kapitalizmin evrelerinde bugünkü yaşadığımız finansal kapitalizmin en son halidir. Bizde İslami bankacılık ile o tarafa doğru gidiyoruz. Örneğin Malezya'da organize teverruk kullanımına bakarsak 2014'ten 2016'ya % 104 artmıştır. Piyasa kendisini ciddi şekilde dayatmıştır.

Dolayısıyla şu an ki durum İslami bankacılık başarılı ve hepimiz başarılı

olması içinde çaba gösteriyoruz. Ama ideallere doğru da nasıl çekebilirize bakmamız gerekir. Biçimi olmayan bir şekil var önümüzde; gölgesi var ama rengi belli değil. Paralize olmuş bir güçle karşı karşıyayız. Hareketliliği yok. İşte bizim yapmaya çalıştığımız o teorik zemini oluşturarak bir kriter ortaya koymak ve İslami bankacılığın neoklasiklerin tanımladığı alanlar ve o paradigmanın dışında kendi sahil paradigmamız içinde nasıl ifade ederiz çalışmasıdır. Yeniden inşa etmek derken bunu ifade etmeye çalıştık. ■

DEĞERLENDİRME » İslâm Ekonomisinin Yeniden İnşası, Mehmet Asutay

ESMA VATANDAŞ

İZÜ Yüksek Lisans
Maruf Vakfı Araştırmacısı

Başka bir iktisâdî yaşam mümkün mü? Asutay, “İslam Ekonomisi'nin Yeniden İnşası” derken, İslami bankacılığın anaakım iktisadın tanımladığı alanlar dışında başka bir paradigmayı sahil Müslüman için nasıl inşa edebileceğimizin yollarını arıyor.

Söz konusu konuşmadaki en temel mesele, Müslümanların süreç içerisinde İslam ekonomisinin teorik zeminini güçlendirmek ve geliştirmekten uzaklaşarak İslâmî finans üzerinde yoğunlaşmaya başlamaları ve bundan dolayı karşılaşılan problemlere uzun vadeli çözümler üretilemediğinden bir kısır döngü içerisine girilmesi şeklinde ifade edilebilir. Asutay'a göre,

Yeni bir teorik zemin ve kriter ortaya koymadıkça sistemimizi neoklasik ekonominin tanımlamış olduğu emek ve sermaye paradigmasına inşa etmiş oluyoruz. Böylelikle, belki de, İslami ilkelere uyan salt bir ekonomi üretmek yerine mevcut konvansiyonel ekonominin İslami ilkeler ile harmanlandığı bir üretim yapılmaya çalışıldığından yeniden üretim gerçekleştirilememektedir. Oysa, Asutay'ın vurguladığı üzere, İslam'da modern dünyanın kavradığı gibi bir “bankayı besleyen” yani “biriktiren bir adam” tahayyülü bile bulunmamaktadır. Çünkü İslami paradigmanın içinde sermaye biriktirmek gibi bir çaba yoktur. Nitekim Asutay'a göre; bir Müslüman için biriktirme zaten bir amaç olamaz; bir Müslüman için amaç o ihsan içinde toplumsal hareketliliği sağlamaktır. Sahih bir Müslüman sadece sermaye yığmak için birikim yapmaz. Kur'an'da da “tasarruf edin” şeklinde tavsiye/emir içeren bir ayetin varlığına rastlanmaz. Bir Müslümanın iktisadî

davranışlarına ilişkin tutumu –bunu tüketim olarak okumak doğru olmasa gerek– “harcama” üzerinedir. Bu sermayeyi durağan tutmamak için sürekli akış halinde tutulan bir yol misalidir; aksi taktirde birey kendisini sürekli olarak biriktirdiği sermayenin egemenliğine girmiş bir çıkmazda bulma tehlikesiyle karşı karşıya bulacaktır. Asutay'a göre bir Müslüman'ın sermayeye karşı akışkan ve dinamik yaklaşımı nedeniyle İslam coğrafyasında tarihsel süreç içinde bankaya ihtiyaç olmamıştır. Çünkü İslami bir iktisadi hayatın içinde “paranın yine paranın kendisinden kazanıldığı” köpük bir ekonomiye değil; kaynakların “reel aktivite” çerçevesinde yeniden üretildiğine şahit olunmaktadır. Bu bağlamda İslami bir ekonomi sisteminde, neoklasik ekonomi modelinden farklı olarak, ancak reel olarak var olanın alınıp satıldığı bir ekonomiden söz etmek mümkündür. Ekonomiye olan bu yaklaşımda emeğin, sermayenin; kimin neye ne kadar sahip olduğunun ifadesi sahil bir Müslüman için,

neoklasik bir ekonomi modeli içinde karşılık bulamamaktadır.

İslam ekonomisinin günümüzdeki en büyük problemlerinden biri, Asutay'a göre; emeğin ve sermayenin İslam anlayışına göre ne olduğu tam olarak tanımlanmadan mevcut neoklasik sistem içinde ifade edilmeye çalışılmasıdır. Asutay, neoklasik ekonominin bize dayatmış olduğu fonksiyonları ve tanımlamaları sorgulamadan “İslamileştirme” yoluna gittiğimizde; inşa ettiğimiz bu eklektik yapının, doğrudan konvansiyonelden İslam'a dönüştürüldüğü için, sonunda fayda fonksiyonunu parçalara ayırarak zekatı çıkardığımızda elimizde yine sadece neoklasik ekonominin kaldığı bir handicap içinde olduğumuzu vurguluyor.

Asutay'a göre ekonomik sistemler belirli bir iktisadi düzenin arayışındır ve bu düzen belirli bir ontolojiden beslenir. İslam'ın ontolojisi içindeki tevhit anlayışı ile ifade bulan şey; her şeyin birbirini tamamladığı ve bu bağlamda sonunda Allah'ın birliğine kavuşan bir yapıdır. Bu inşada sahil bir Müslümanın amacı; insanın özgürleşebilmesi ve güçlenebilmesidir. Buradan İslam'ın dünya görüşüne ulaşırız. Başlangıç noktasında sorumuz şudur: bize bu verilenler bir “hak mıdır?” yoksa

bir “lütuf mudur?” Sahih bir Müslüman kendine sunulan tüm nimetleri bir tüketim malzemesi veya meta olarak okumamalıdır; madde onun için karını maksimize edeceği bir “hak” aracı değil bilakis bir manaya sahip olan, Allah bir lütfudur.

Asutay'ın “İslam Ekonomisinin Yeniden İnşası” başlıklı konuşmasında diğer bir temel meselesi İslami naslar çerçevesinde iktisadi hayatımızı sürdürürken –örneğin İslami bankacılık geliştirirken– mevcut kapitalist kurumsal mantığın duvarları içinde hapsedilmiş biçimde davranmadan, özgür bir biçimde doğrudan kendi dini ve kültürel saiklerimizden hareketle fikir ve araç üretebilme çabasında olmamızdır. Çünkü sahil bir Müslümanın, maddi olana düşkünlük ve kar maksimizasyonu merkezli bir zeminin ötesine geçerek; üretim faktörlerini kendi ontolojisinde tanımladığı pratikler geliştirebilmesi gerekmektedir. Ancak yeniden inşaya ihtiyaç hissedilen İslam ekonomisi, Asutay'ın kesin biçimde vurguladığı üzere, “alternatif” bir ekonomi modeli değildir; İslam'ın bir diğerine alternatif olmak gibi bir derdi de zaten yoktur. Asutay, iktisadın İslami yaklaşımında bize “sıfır noktasını” yeniden işaret etmektedir: Müslüman sahip olduklarını bir hak olarak değil; bir “lütuf olarak” okumalı ve günlük hayatın gereklilikleri için araçlar üretirken, mevcut ekonomik sistem araçlarını İslamî çerçeveye uydurmaya/uyumlu hale getirmeye çalışmak yerine doğrudan İslâmî ilkelere göre hareket etmelidir. ■

DR. ÖĞR. ÜYESİ ZEYNEB HAFSA ORHAN
İstanbul S.Z.Ü. - İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi
İslâm Ekonomisi ve Finans Bölümü

BLOK ZİNCİRİ KRIPTO PARALAR VE İLGİLİ FETVALAR

Maruf Vakfı, İslam Ekonomisi Enstitüsü'nün araştırmacıları için hazırlanan 2019-2020 eğitim yılı ikinci dönem dersimizi İslam Ekonomisi Bağlamında Güncel Ekonomik Meseleler olarak belirledik. Bu ders kapsamında ilk ele aldığımız konu ise bugünlerde sıkça gündeme gelen "kripto para" mevzusu oldu.

Mevzuyu toplamda 4 ders üzerinden incelerken ilk konumuz "blok zinciri teknolojisi" oldu. Zira bugün bir çok çeşitli kripto paranın gerisindeki teknoloji budur. Gerek ilgili materyallerden gerekse konu anlatımlı viedolardan

hareketle blok zinciri teknolojisinin genel mantığını anlamaya çalıştık. Bununla ilgili önemli husus, kripto paranın merkezi olmayan yapısını, anonimliğini ve güvenliğini sağlayan yapının bu blok zinciri teknolojisine dayanmasıdır.

Bunun ardından kripto paraları genel anlamda tanımaya çalıştık. Bunu yaparken bu tarz paraların genel özelliklerine odaklandık. Söz konusu özelliklerin başında da yüksek oynaklığı gelmektedir. Bu paraların temel mantığı, işleyiş mekanizması kısaca şöyle özetlenebilir: Güçlü bilgisayarlar sahip olan veri madencileri tarafından mevcuttaki işlemlerin akışının internet sistemindeki şifre çözümleri yapılmakta, bu çözümler dolayısıyla kripto para yaratılmaktadır. Söz konusu veri madencileri birbirlerine blok zinciri ağıyla bağlanmaktadır. Bu durum, somutta olmayan, defter üzerine kayıtlı bulunmayan bir sanal bilançonun oluşturulmasına yol açmaktadır. Sonuçta, ortaya çıkan kripto paralar ya veri madencilerinde ya da bunları sanal cüzdanlarına katan kişi ve kurumlarca sahiplenilmektedir.

Bu kripto paralarla, bunları kabul eden yerlerden alış-veriş yapmak mümkün olduğu gibi spekülasyon yapmak da mümkündür. Bugün daha çok bu ikinci anlamda kullanılmaktadır; zira ilkinde yönelik çok fazla seçenek mevcut değildir.

Bahsi geçen dersin son iki bölümünde ise kripto paralara dair şu ana değin gerek yurt içinde gerekse yurt dışında kişi ve kurumlarca verilen fetvalar incelendi. Bunu yaparken özellikle her bir fetvanın İslam hukuku kapsamında dayandığı gerekçelere odaklanıldı. Netice itibariyle yaygın görüşün şu olduğuna kanaat getirildi: Hakkında tamamen haramdır denilememekle birlikte,

- Bugün yaygın bir para birimi (currency) olarak kabul edilmemesi,
- Bir otoriteye bağlı olmadığı için herhangi bir düzenlemeye tabi olmaması ve sorumluluk alan herhangi bir kişi ve kurumun olmaması,
- Spekülasyon ve manipülasyona açık olması,
- Kara para aklama işlevlerinde kullanılması,

- Aşırı dalgalı olması,

gibi temel sebeplerden ötürü şu an itibariyle bu tarz paraların kullanılmasının çok da uygun olmadığı görülmektedir.

Son olarak, kripto paraların İslam iktisadı açısından şu gibi hususlarda tartışılmasının önem arz ettiği kanaatindeyiz:

- İslam'a göre para nedir ve ne gibi özelliklere sahip olmalıdır tartışmasından hareketle sanal paraların durumunun incelenmesi,
- İslam'da para basma ve para yönetimine dair yetkinin kimde olacağının, kripto paraların merkezi güç temerküzüne dayanmayan yapısı bağlamında tartışılması,
- İslam hukukunda ticari işlemler açısından önem arz eden garar (aşırı belirsizlik) kavramının kripto paralar tarafından yol açılan oynaklık, spekülasyon ve manipülasyon bağlamında incelenmesi,
- Kripto paralara dair İslam hukuku açısından her halükarda kabul edilemez olan unsurların belirlenmesi,
- Alternatif olarak öne sürülen "altına dayalı kripto para" gibi yapıların İslam hukuku açısından değerlendirilmesi. ■

ESMA VATANDAŞ
İZÜ Yüksek Lisans
Maruf Vakfı Araştırmacısı

Güncel Ekonomi Meseleleri ve İslâmî Yorumları

Kripto paraları ele aldığımız derslerimizde öncelikle genel olarak paranın mahiyeti, hangi aşamalardan geçtiği, dijital paranın ne olduğu, kripto paraların itibari para olup olmadığı, dijital paralar ile kripto paraların arasında fark olup olmadığı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Güncel Ekonomi Meseleleri ve İslâmî Yorumları “Güncel Ekonomi Meseleleri ve İslâmî Yorumları” derslerimizde önceden belirlemiş olduğumuz

güncel ekonomik meselelere dair müzakereler gerçekleştirilmektedir. Bu ders silsilesinin temel amacı; ekonomik gündemi takip etmek, bu yeni ekonomik meselelere vâkıf olmak ve söz konusu meselelerin İslâm açısından değerlendirmesini yapmaya çalışmaktır. Bu dersimizde konular önceden ortak karar ile belirlenir ve her konu iki ya da üç haftalık sürece yayılır.

İlk olarak önceden belirlenmiş olan bir konunun mahiyeti, sisteminin nasıl işlediği, meselenin temel kavramları ya da özellikleri ele alınmaktadır. Daha sonra söz konusu güncel meselenin genel olarak dünyadaki durumu ve Türkiye’deki durumu ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Son olarak da meselenin İslâmî boyutu ele alınmaya gayret edilmektedir. Meselelerin mevcut Kur’an, hadis ve fıkıh bilgileri ışığında sorunlu olabilecek tarafları ortaya konulmaya çalışılmakta ve önde gelen fıkıh hocalarının, akademisyenlerin ya da İslâmî kurumların (Diyanet gibi) mesele hakkındaki açıklamaları incelenmektedir.

Güncel ekonomik meselelere dair okunacak metinler/makaleler hocamız Yrd. Doç. Z. Hafsa Orhan tarafından verilmektedir. Dersi alan her araştırmacı verilen okumaları yaparak müzakere edebilecek şekilde derse iştirak eder. Ayrıca okumalar, ilgili videolar ya da haberler gibi medya kaynakları ile desteklenmeye çalışılmaktadır. Her ders sonrasında her araştırmacı günün konusuna dair özetleyici ya da eleştirilerini içeren kısa değerlendirmeler hazırlar. Sonrasında bu

değerlendirmeler hocamız tarafından meseleyi bütüncül biçimde ortaya koymaya çalışan bir metne dönüştürülür. Bu ders için belirlenmiş olan ilk konu “kripto paralar” meselesidir. Kripto paralar meselesinden sonra “BES (Bireysel Emeklilik Sistemi)” ve Katılım Bankalarında uygulanan hali olarak “Katılım Emeklilik” ele alınacaktır.

Kripto paraları ele aldığımız derslerimizde öncelikle genel olarak paranın mahiyeti, hangi aşamalardan geçtiği, dijital paranın ne olduğu, kripto paraların itibari para olup olmadığı, dijital paralar ile kripto paraların arasında fark olup olmadığı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Daha sonra kripto paraların tanımı, özellikleri, temel kavramları, sisteminin işleyişi, bir otoriteye bağlı olup olmadığı, denetim mekanizmasının nasıl sağlandığı ve üretim miktarının sınırlı olup olmadığı gibi hususlar ele alınmıştır. Buna göre, kripto para meselesinin iyi anlaşılabilmesi ve İslâmî yorumunun daha doğru yapılabilmesi için özellikle “veri madenciliği” ve “blok zinciri” gibi iki temel kavramın çok iyi anlaşılması gerektiği ortaya çıkmıştır. Bunun için de; iyi bir bilgisayar ve yazılım kullanım bilgisi, ekonomi ve finans alanına vukufiyet, istatistik ve matematik bilgisi ile altyapısı çok güçlü büyük bilgisayar sistemlerine ihtiyaç olduğu açıkça görülmüştür.

Hem söz konusu meseleyi doğru anlamak hem de

doğru fıkıh hükümlerine ulaşabilmek için kripto paralar ile ilgili şu temel sorular tartışılmış ve cevapları ortaya konulmaya çalışılmıştır:

- Kripto paralar sanal ya da itibari bir para mıdır, mübadele edilebilecek bir para birimi (currency) midir yoksa bir mal mıdır? Nitekim her durumun fikhî sonucu farklı olacaktır.
- Kripto paralar yatırım aracı olarak kullanılabilir mi?
- Kripto para sistemi içinde gerçekleştirilecek transferlerden bir hizmet bedeli (fee) ya da toplu bir aidat alınacak mı? Alındığı takdirde bu bir faiz (digital interest) olur mu? (Olursa elektronik faiz şeklinde yeni bir faiz çeşidinin konuşulması gerekir mi?)

Dr. Öğr. Üyesi Zeyneb Hafsa Orhan

Blok Zinciri ve Kripto Paralar: İlgili Fetvalar Dersi

-Kripto para sahiplerinin yalnızca kimlik kodlarına sahip olması ve açık kimliklerinin bilinmemesi sebebiyle karaborsa piyasasının önünün açılmasına ve çok fazla yaygınlaşmasına sebebiyet verir mi?

-Kripto para kullanıcılarının sayısı fazla olmadığından blok zincirindeki boşlukları fazla olur ve bu sebeple değerleri ani yükseliş ve düşüşler gösterir. Kripto para sisteminde, fiyatlardaki bu aşırı dalgalanma (volatility), belirli bir seviye aralığında standardize edilebilir mi? Bu nasıl gerçekleştirilebilir?

-Kripto para sistemini, fiyatlardaki aşırı dalgalanmayı kullanarak –tıpkı borsada olduğu gibi- kasti spekülasyonlar için kullanmak mümkün müdür? Eğer mümkünse bunun önüne nasıl geçilebilir?

-Kripto para sisteminde üretilecek paranın değerinin ya da veri madenciliğini yapan kişinin transferden kazanacağı miktarın önceden belli olmaması “ğarar” mıdır yoksa “risk” midir?

-Kripto paralar, kendinden bir değeri olan herhangi bir kıymetli madene ya da altına endekslenebilir mi? Ya da endekslenmesi gerekir mi?

-Kripto para sistemi yaygınlaştığı takdirde insanlar fiziki para taşımayı bırakacakları ve sanal cüzdanlara (ledger) sahip olacakları için hırsızlık ve yankesicilik gibi reel suç oranları düşmekle birlikte siber suç oranları yükselir mi? Yoksa kullanıcıların şifrelerini kırıp hesaplarına erişmek yeterince zor ve güvenli mi? Diğer taraftan kullanıcıların açık kimlikleri bilinmeyeceği için suçların muhatabı kim olacak ve nasıl bulunacak?

-Kripto para sisteminde merkezi bir otoritenin ya da denetleyici bir üçüncü tarafın olmaması sebebiyle, sistemdeki sıkıntıların ya da işlenen suçların takibi kim tarafından yapılacak? Sistemin aksaklıklarını kim çözecek?

-Kripto para sistemlerinde gelişigüzel para basma ve piyasaya sürme gibi bir ihtimal olmadığından, bu sistem yaygınlaştığı takdirde enflasyonların görülmeyeceği söylenebilir mi? Yoksa kullanıcı sayısının artışı üretilen

kripto değeri artışından daha fazla olduğu takdirde enflasyon doğacağı varsayımları doğru mudur?

-Kripto paralar kendinden bir içsel değere sahipler midir? Bir içsel değer ya da faydalılığa sahip olmaları gerekir mi?

Kripto paralar konusunu araştırdığımız süreç boyunca başvurduğumuz temel kaynaklardan biri olan “Halal Cryptocurrency” adlı eserde kripto paraların meşru kabul edilebilmesi için bazı şartlar taşıması gerektiği belirtilmiştir. Bunlardan bazıları şöyledir: Makasid-ı

Şeria ile uyumlu olmalı, uygun politika ve sistemlerce standardize edilmeli, bir şariat kurulu tarafından ve İslâmî ilkelere uygun biçimde denetlenmelidir. Yine aynı eserde belirtildiğine göre kripto paralar bir mübadele değişim aracı olarak da kabul edilebilir; bir mal olarak da kabul edilebilir. Ancak hiç bir şekilde ğarar içermemelidir ve kripto paraların kullanımında da yine İslâm’a uygun araçlar kullanılmalıdır. Kripto paralar zekata tabi olmalıdır diğer taraftan olası risklerin de tekafül ile sigortalanabilme imkânı bulunmalıdır.

Eserde öne sürülen şartlardan bazıları uygun olmakla birlikte bir otorite tarafından düzenlenmesi ya da standardizasyon getirilmesi gibi bazı şartlar ise kripto para sisteminin mantığına aykırı gibi görünmektedir.

İlgili konuyu incelediğimiz ders silsilelerinin sonuncusunda Dünyada ve Türkiyede’ki çeşitli fıkıh otoritelerinin kripto paralar hakkındaki görüşlerini tartışarak nihai bir noktaya ulaşmaya çalışılmıştır. Buna göre ulaşılmış olan nihai düşünceye burada yer vermeden önce bazı görüşlerin içeriğine kısaca değinmek uygun olacaktır:

Shaykh Dr Ali al-Qurra Dagi, şeriatle uyumlu hale getirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Ancak, içsel değer eksiliğinden dolayı ne bugün ne de gelecekte bir mübadele aracı olarak kullanılamayacağını öne sürmüştür. Dr. Bakar, çoğunluk ulemanın kripto paralara, ğarar içerdiğinden dolayı, haram dediklerini ancak onların ğarar ile risk arasındaki farkı tam olarak anlamamış olabileceklerini

yani kripto paraların ğarar değil risk içerdiğini ifade etmektedir. Dr. Abdus Sattar Abu Ghuddah, kripto paraların mal olarak değerlendirilebileceğini ancak birikim aracı olamayacaklarını iddia etmiştir. Diğer yandan kripto paraların kendinden bir içsel değere sahip olup olmadıklarını ya da bir içsel değer ya da faydaya sahip olmalarının gerekip gerekmediğini sorgulamıştır. Abu Ghuddah de tıpkı Dr. Bakar gibi kripto paraların risk içerdiğini ve riskin de ğarar olmadığını; İslâm’da her riskin yasaklanmayıp sadece spekülatif risklerin yasaklandığını vurgulamıştır. Prof. Monzer Kahf ise kripto paraların -manipülasyonlara fazla açık olsa da- meşru bir mübadele aracı olduğu yönünde kanaat bildirmiştir.

Diğer yandan Onegram adında yerel bir şirket, kripto paraların İslâmî prensiplere uyumlu hale getirilerek spekülasyonların sınırlandırılabilmesi için altına endeksli kripto para üretmeyi tercih etmişler ve bu sayede söz konusu para sisteminin meşru hale getirildiği iddia etmişlerdir. Durban merkezli Darul İhsan Merkezi, kripto paraların meşruluğunu onaylamamıştır. Türkiye’deki, Hindistan’daki ve Birleşik Krallık’taki bazı alimler de yine meşru görmemiştir. Mısır’ın baş müftüsü ise kripto paraların ticaretinin yapılamayacağını açıklamıştır. Assim al-Hakeem de kara para aklama kapısını açan bir araç olduğu, sürdürülebilirliği ve güvenliği açısından endişelerin mevcut olduğu ve bugün normal vatandaşların aslında fiziksel olarak dokunamayacakları kadar çok paraya tekabül ettiği gibi gerekçelerle açıkça haram olduğu kanaatini dile getirmiştir. Türkiye Diyanet Başkanlığı da yine benzer saiklerle kripto paraların caiz olamayacağını

açıklamıştır. Son olarak, yapılan araştırmalarda Pakistan otoritelerinin çoğunun da kripto paraların kullanımına ve ticaretine izin vermediği görülmüştür.

Sonuç olarak, dört hafta süren ders silsilemizde çeşitli kaynaklardan yapılan okumalar ve müzakereler ile kripto paraların mahiyeti ve İslâmî meşruluğu mümkün olduğunca detaylı ve doğru biçimde incelenmeye çalışılmıştır. Yapılan müzakereler ve sorgulamalar sonucunda kripto paraların bugün henüz caiz olduğu söylenemeyecek kadar belirsizliklere sahip ve gayri meşru zeminlere kaymalara müsait olduğu kanaati oluşmuştur. Ancak yine de “haram” gibi kesin bir yargı kullanmamanın ve kripto para sisteminin daha belirli bir zemine oturtulduktan sonra tekrar istişarelerin yapılmasının da daha doğru olacağı düşünülmüştür. Diğer yandan kripto para sistemindeki blok zinciri denilen güvenlik sistemin sadece kripto paralarda değil İslâmî finansta başka uygun alanlarda da elverişlilikle kullanılabilecek iyi bir sistem olduğu fikri hasıl olmuştur. “Halal Cryptocurrency” adlı eserde bahsi geçen “akıllı sözleşme”ler fikri ise İslâmî finans için yararlı olabilecek; akitlerle ilgili sıkıntılara çözüm sunabilecek başarılı bir fikir ve bir yenilik olarak görülmüştür. Son olarak, günümüzde zihinleri karıştıran, haklarında henüz pek fazla kaynak ya da değerlendirme bulunmayan, derinlemesine araştırılmadan dillendirilen genel geçer bilgilerin dolaştığı önemli meseleleri, hocamızın rehberliğinde, olabildiğince geniş ve anlamaya gayret ederek incelemek ve meselelerin farklı İslâmî yorumlarını toplayarak bir fikir ortaya koymaya çalışmak biz genç İslâm İktisadı araştırmacıları için geliştirici olmuş ve farkındalığımızı arttırmıştır. ■

Blok Zinciri ve Kripto Paralar: İlgili Fetvalar Dersi

ABDULLAH KULUÇ
İÜ Yüksek Lisans
Maruf Vakfı Araştırmacısı

Modern Ekonomi Müzakereleri II

Sercan Karadoğan tarafından verilen bu derste Dani Rodrik tarafından yazılan “İktisadi Anlamak” (Efil Yayınları, 2016) takip ediliyor. Bunun yanında konuyla ilgili makaleler okunup müzakere ediliyor.

Bir iktisatçı tarafından yazılan kitap, iktisatçıları eleştiriyor. Bu eleştirilerin başında iktisatçıların kendilerine doğa bilimlerini örnek almalrı ve tüm koşullarda uygulanabilir tek modeli uygulamaya çalışmaları yer alıyor. Bunun yerine, yazar bir modele bağlı kalmadan, esnek olunup farklı modeller denenmesi gerektiğini öneriyor. Burada asıl tartışılan konu, iktisadın bir pozitif bilim olup olmadığıdır. Şayet iktisat, pozitif bir bilimse doğa bilimlerinin kullandığı yöntemleri kullanmalı, eğer sosyal bir bilimse sosyal bilimlerin yöntemlerini kullanmalıdır. Yine teori ile modelin aynı anlamda kullanılmasını doğru bulmayan yazar doğa bilimlerinde kullanılan teorilerin genel ve evrensel anlamda geçerli kabul edildiğini belirtirken iktisat modellerinin bağlam bağımlı olup çok fazla çeşitliliğe sahip olduğunu, en iyi durumlarında bile kısmi açıklamalar yapabildiğini ve bunun için de soyutlamalar yaptığını ifade ediyor. Ancak gerçek dünyada soyutlamalar yapılarak analiz edilen şeylerin birçok şeyle beraber değiştiğini, dolayısıyla yapılan analizlerde bu hususun göz ardı edilmemesini öneriyor. Bu bağlamda;

- Bir toplumda gelir dağılımını belirleyen şey nedir?
- Kapitalizm iktisadi bir sistem olarak istikrarlı mıdır yoksa istikrarsız mıdır?
- Toplumsal iş birliğinin ve güvenin kaynakları nelerdir ve bunlar neden toplumdan topluma farklılık gösterirler?

Yukarıdaki soruları önemseyen yazar, iktisatçıları bu soruların cevabıyla ilgilenmeye davet ediyor. Bu soruların başarılı cevaplarını hem geçmişin açıklanmasında hem de geleceğe yönelik rehberlikte önemli görüyor.

Tüketici tercihlerinin sürekli değişme gösterdiğine işaret eden

yazar, bu değişmeye kısmi olarak iktisadi ve toplumsal dünyada olup bitenlerin etkilediğini savunuyor. Dolayısıyla bu durumun çözülmemiş yeni teorik güçlükler ortaya çıkardığını öne sürüyor. Sürekli değişimin yaşandığı bir ortamda, büyük teorilerin aslında iddia ettiklerinden daha azını açıklayabildiğini, bu açıklamaların da bağlamsal birçok ayrıntıyla desteklenmesi gerektiğini ifade eden yazar, iktisadi teorileri birer yapı iskelesi olarak görürken, teorileri yüzeysel olarak niteliyor ve kendilerinden çok fazla şey beklenmediğinde kullanışlı olabileceğini mümkün görüyor.

Yazar, kapitalizmin doğal bir iktisadi düzen olmadığını, böyle kabul edip kapitalizmin evrensel kurallarını bulduğunu iddia eden teorisyenleri tarihin yanlışladığını söylüyor ve kapitalizmin, doğanın aksine insan eliyle oluşturulduğunu dolayısıyla şekil vermenin mümkün olduğunu belirtiyor.

Eserde ele alınan diğer bir husus, iktisatta matematiğin kullanımıyla ilgilidir. Kitapta, matematiksel modellemelerin bu konuları anlamak için kullanılabileceği ancak matematik kullanıldıkça iktisadın daha bilimsel olamayacağı üzerinde duruluyor.

Yazar iktisadi modellerin terkedilmemesi gerektiği, onların gerçekliğin bir yönünü aydınlatığı değerlendirilmesinde bulunuyor. Diğer yandan modellerin işe yarayıp yaramadığını önemsiyor. Modellerin dikey değil, yatay eksenli birikiminden bahseden yazar, modeller arttıkça birbirinin yerini almadığını, aksine birbirini tamamladığını öne sürüyor.

Görüldüğü üzere kitap iktisadın ve iktisatçıların yerini objektif bir biçimde değerlendirmeye çalışıyor. Öğrencilerin zihinlerindeki iktisadi sorgulatan bu eser, ekonomiyle ilgilenen herkesin okuması gereken kıymetli bir eser olduğunu bir kez daha ispatlıyor. ■

FATMA NUR ŞAHİN
YTÜ Yüksek Lisans
Maruf Vakfı Araştırmacısı

Sünnet ve Ekonomi

İktisadi hayatın sünnette oldukça geniş bir yere sahip olması zihinlerimizi şekillendirmenin öneminin yanında yeni ve İslami bir iktisadi düzeni hedefleyen bizler için oldukça kıymetli ve yol gösterici olmaktadır.

Maruf Vakfı İslam Ekonomisi Enstitüsü’nde Kur’an ve Ekonomi dersinden başlayarak devam ettiğimiz derslerimiz arasına bu yeni dönemde dâhil olan Sünnet ve Ekonomi dersi, Sıtkı AbdullaHoğlu hocamızın rehberliğinde yürütülmektedir. Kur’an Müslümanlar için temel kaynak konumundayken, Peygamberimizin yaşantısından izler sürmek ve o dönemki yapının uygulamalarına tanıklık ederek zihinlerimizin ikincil kaynak diyebileceğimiz sünnetle de meşgul olması bizler için yeni kapıların açılması anlamına gelmektedir. İktisadi hayatın sünnette oldukça geniş bir yere sahip olması zihinlerimizi şekillendirmenin öneminin yanında yeni ve İslami bir iktisadi düzeni hedefleyen bizler için oldukça kıymetli ve yol gösterici olmaktadır.

Dersimizin temel hedeflerini şu şekilde sıralayabiliriz;

- Kur’an ile sünneti birliktelik içinde kavrayarak İslam ekonomisi tasavvurunu daha geniş ve bütüncül

şekilde ele alabilmek,

- İktisadi konularla ilgili tüm hadisleri ortaya çıkarmak ve ortaya çıkarılan bu hadisleri sınıflandırarak işlemek,
- Peygamber zamanında pratik hayata tekabül eden sorun ve çözümleri kavramak,
- Sünnetten elde ettiğimiz bulguların günümüzde iktisadın hangi alanlarında uygulanabilir olduğunu ortaya koymak.

Ölçü ve tartı ile ilgili hadislerle başladığımız derslerimize aldatma, alım satımı caiz olmayan mallar, şartlı ve istisnalı satışlar, tasadduk ve infak ile ilgili hadislerle devam ettik. Sünnette yer alan pratik hayattan elde ettiğimiz bilgiler bizim için yeni sorgulamalara sebebiyet vermektedir. Bu sorgulamalarımızın öncelikle kendimize ve sonrasında ümmete faydalı olabilmesi duası ile. ■

Sünnet ve Ekonomi Dersi

ABDULLAH ÖZTEL
İÜ Yüksek Lisans
Maruf Vakfı Araştırmacısı

ARAPÇA VE İSLÂM İKTİSADINDAKİ ÖNEMİ

İnsanların bir arada yaşayabilmesini sağlayan en önemli öğelerden biri olan dil; insanlar tarafından benimsenip kullanıldığı takdirde, dile olan hakimiyetin gelişimiyle beraber, asırlar boyunca toplumların gelenek, kültür, felsefe, inanç vb. unsurlarını içerisinde barındıran, bu vesileyle de bir toplumun bir millet haline gelmesini sağlayan araçtır. Toplamların birbirleriyle olan etkileşimleri vesilesiyle aktarılan maddi veya manevi unsurlarla beraber dil, üzerinde meydana gelen alıntılamları da barındırmaktadır ve tüm bu etkileşimleri de içerisine alarak bir dilin sürdürülebilirliği esasında o dili kullanan topluluğun da varlığı sürdürmesiyle eşdeğer bir mücadeledir (Karşlı, 2014). Bu yazının konusu olan Arapça dili de asırlardır başta Arap Yarımadası olmak üzere pek çok ülkede kullanılmakta olan köklü bir dildir. Önceleri Orta Arabistan'da Sami kökenli olan Arap dili; gelişimleriyle beraber Kur'an'ın da dili olan Arapça'ya ulaşmış, İslam dininin de yayılmasıyla beraber oluşan kültürel, dini, bilimsel ve siyasal hakimiyetle yaklaşık altı yüz yıl boyunca İspanya'dan Endonezya'ya değin geniş bir coğrafyada dünyanın en önemli dillerinden birisi haline gelmiştir (Büyük Larousse, 1986, s. 756). İslam devletlerinin başına farklı etnik grupların geçmesiyle beraber genişleyen İslam coğrafyasında farklı lehçeler, azınlık dilleri, gündelik dilde oluşan farklılıkların bir sonucu olarak çift dillik başlamış ve bu durum giderek Arapçanın eskimiş bir dil konumuna gelmesine neden olmuştur (Büyük Larousse, 1986, s. 756). Filistin, Lübnan, Suriye başta olmak üzere 19. yy da ulus devlet anlayışıyla beraber klasik Arapçadan türeyen nüans farklılıklarını barındırmasına rağmen

zamanla yazılı basında, haber bültenlerinde, siyasal tartışmalarda, üniversitelerde, bilimsel metinlerde kullanılan ortak bir dil tesis edilerek Arapçanın saygınlığı korunmuştur (Büyük Larousse, 1986, s. 756).

Bir bilim insanı ilgilendiren boyutuyla Arapça gündelik dilde kullanılan Arapçadan ayrılmaktadır. Nitekim günlük dildeki kullanımları ve zaman içerisindeki dönüşümü göz önüne alarak uzmanlar bugün Arapçayı: “1. Eski Arapça, 2. Klasik Arapça ve ona kaynak olan eski edebi lehçeler (VI-VII. yüzyıllar), 3. Orta Arapça, 4. Yeni (modern) Arapça, 5. Bu son iki safhada edebî yazı diline müvazî olarak devamlı gelişen mahalli lehçeler” olarak beşe ayırmaktadırlar (Çetin, 1991, s. 282). İslami ilimlerde çalışma yapmak isteyen veya halihazırda çalışmakta olan bireyler için öncelikli olan klasik Arapçadır. Klasik Arapça Kur'an'ı Kerim'de, hadislerde ve eski edebi metinlerde kullanılan dili ifade etmektedir (Çetin, 1991, s. 282). İslami ilimlerde ihtisas kazanmak isteyen bir kişi için Arapçanın vazgeçilemez bir dil olduğu malumdur. Klasik Arapça'ya hâkim olmak, İslami ilimlerde uzmanlaşan kişilerin öncelikle Kur'an ve hadisler olmak üzere İslam kültüründen günümüze miras kalan pek çok ilmi eserle daha mukavemetli bir ilişki kurmasını sağlayacaktır. Günümüzde Arapça eğitimi yukarıda bahsi geçen modern Arapça üzerinden gerçekleştirilmektedir. Pek tabii olarak modern Arapçayı öğrenmek Kur'an'ın ve hadislerin anlaşılması noktasında yeterlilik sağlayamamaktadır. Bu noktada bireylerin modern Arapça üzerinden klasik Arapça'ya uzanan bir yolculuk yapmaları gerektirmektedir.

İslam'ın Altın Çağından günümüze değin geçen süreç içerisinde yaşanan gerileme, üzerinde düşünülmesi gerekli kapsamlı bir konudur. Günümüzde Müslüman toplumlarının içinde bulundukları bu müşkül duruma çare olmak yine Müslüman toplumların kendi değerleri üzerine inşa edecekleri bir sistemle mümkün olabilecektir. Yüzyıllardır Müslümanlar siyasette, ekonomide, hukukta vb. pek çok alanda Batının takipçisi konumundadırlar. Bu durumun bir sonucu olarak yaşantılarıyla ideolojileri arasında tezatlıklar bulunan Müslümanlar ya bu tezatları görmezden gelerek yaşamaya ya da bunlarla mücadele etmeye çalışmaktadır. Bu kapsamlı problemin kısmi bir boyutunu da Müslümanların kendi kültür ve medeniyetleriyle olan bağının zayıflaması oluşturmaktadır. İslami ilimler kapsamında geçmişten elde edilen birikimlerle günümüzün meseleleriyle irtibat kurmak ve bu problemle çözüm aramak için Arapçanın aracılığına ihtiyaç vardır. Zira ilmi müktesebatın çoğunluğunun dili Arapçadır. Günümüzün bilim dilinin İngilizce olması gibi MS 9. yüzyıl ile 13. yüzyıl arasında Arapça ilmin dili haline gelmiştir. Söz konusu dönem Ahmed bin Hanbel, İbn Kuteybe, Buhari, Kindi, Taberi, Farabi, İbnü'n Nedîm, İbn Miskeveyh, İbn Sina, Biruni, İbni Hazm, Gazali, İbni Rüşd, İbnü'l Cevzî, İbnü'l-Arabî, Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, İbn-i Mâlik, İbn Hallikân, İbn Teymiye gibi pek çok önemli isme ve literatüre ev sahipliği yapmıştır (Allen, 2000). Bu dönemin literatüründen faydalanabilmek bu dönemin ilmi birikiminin kapısını açacak bir anahtar olan Arapçayı çok iyi bilmeyi gerektirmektedir.

Yukarıda bahsi geçen dönemle beraber Arapça literatürden felsefe, sosyoloji, hukuk gibi alanlarda çokça faydalanıldığını gözlemlenebilmektedir. Bu gözlem pek tabii olarak İslam iktisadı alanında da bu birikimden faydalanılabileceğini akla getirmektedir. Son zamanlarda üzerinde çalışmalar arttığı bu alanda İslami literatürden günümüze yönelik fayda elde etmek adına Arapçadan faydalanmak gerekmektedir. İslam iktisadı alanında çalışacak bireylerinde bu derin bilgi birikimle sağlıklı bir ilişki kurabilmesi Arapça'yla kuracağı ilişkinin sağlamlığına bağlıdır. İslam İktisadı alanındaki çalışmaların en önemli hedeflerinden birisi İslam dininin

kazandırdığı ilkelerden hareketle mevcut iktisadi düzene yönelik bir öneri ortaya koyabilmek böylelikle iktisadi düzenin adalet üzere olmasını temin etmektir. Tüm bu süreçlerin birinci aşaması olarak İslam inancının temel ilkelerini tespit etmek Müslümanların ilmi bilgi birikimine vakıf olmayı gerektirir. Söz konusu ilmi bilgi birikimle sağlıklı bir ilişki kurmak Arapça'ya vakıf olmayı gerektirir. Bu sebepten ötürü Arapça İslam iktisadında çalışma yapmak isteyen bireyler için önemli bir araçtır. ■

KAYNAKÇA:

Allen, R. (2000). An Introduction to Arabic Literature. New York: Cambridge University Press.
Büyük Larousse. (1986). Sözlük ve Ansiklopedisi (C. 2). İstanbul: Milliyet Gazetecilik A.Ş.
Çetin, N. M. (1991). Arap: III: Dil. İçinde Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (C. 3, ss. 276-309). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
Karşlı, İ. (2014). Osmanlıca Metinleri Anlamada Arapça'nın Önemi Lügat- ı Cudi Örneği. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, (32), 143-186. <https://doi.org/10.15370/muifd.51455>

NUH KISSASININ DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ

İEE GENÇ ARAŞTIRMACILARINDAN

ABDULLAH ÖZTEL

İÜ Yüksek Lisans
Maruf Vakfı Araştırmacısı

Bundan yaklaşık üç dört sene evvel muhasebe mesleğiyle meşgul olurken ekonomik hayata dair gözlemlediğim problemlerle mücadele etmek, bu anlamda çevreme yararlı birisi olmak adına İslam iktisadiyla ilgilenmeye başladım. Bu doğrultuda yapabileceğimin en iyisini yapmayı ilke edinerek kendime akademiye hedefledim. İslam iktisadı alanına yönelmemin pek çok nedeni var. Bunlardan birkaçını zikretmek isterim. İflas etmiş bir ütü paketçinin vergi dairesindeki işlemleriyle ilgili, büro tarafından görevlendirildiğimde iflas neticesinde oluşmuş psikolojisini birebir gözlemledim. Kendisinin sarf ettiği cümleleri aktaramayacağım ama kurduğu cümlelerden anlaşılan delirmek üzereydi. İşçi işveren davalarında her iki tarafın birbirine karşı olan ahlak dışı yaklaşımı gözlemledim. Beş vakit namazlı Müslümanların faiz işlemlerinin muhasebe kayıtlarını bizatihi yaptım. Ödemesini düzenli olarak yapmayan mükelleflerin “geçen hafta paramız vardı, sana yalan söyledik ama bu hafta paramız yok!” derken içinde bulunduğum trajikomik durumu anlamlandırmaya çabaladım. Unkapanı’nın arka sokaklarında yürürken İstanbul’un hiç haberdar olmadığım yönlerini fark ettim. İhale işlerinin arka planında dönen üçkağıtları duydum. Bazı muhasebecilerin sırf daha fazla komisyon almak adına bir seferde yapılacak işlemi üç seferde yaparak mükelleflerini aldattıklarını da biliyorum. Konfeksiyonda çalışan işçilerin tuvalet süresini kontrol etmek adına patron odasına tuvalet ışığıyla entegre edilmiş ikaz lambalarını gördüğümde insanlığımдан utandım. İş icabı geçici süreliğine ortaklık kuran kişilerin tuvalet kağıdının muhasebesini yaptıklarına ve bu gibi sebeplerle ortaklarını sonlandırıp birbirlerinden razı olmadıklarına tanık oldum. Suriyeli çocukların aylık asgari ücretin

yarısına çalıştırıldığına şahit oldum. Garsonluk yaparak ailesini geçindiren on iki yaşındaki çocuğun yüzündeki olgunluğu ve kederi gördüm. Bunlar ve burada zikredemeyeceğim daha nice beni bazı sorgulamalara ve arayışa yöneltti. İşte bu arayış ve yönelişin neticesinde İslam iktisadı alanında çalışmaya karar verdim.

Esasında içinde bulunduğu toplumun problemlerini gözlemlemek, bu problemleri tespit edip anlamlandırmak ve daha sonra çözüm üretmek adına harekete geçmek dinler tarihinin bize aktardığı bilgiye göre müthiş bir peygamber geleneğidir. Bu doğrultuda akademisyeninden iş adamına, iş adamından ev hanımına değin bu problemle mücadele etme gayesi içerisinde olan bireyler peygamberlerin bu geleneğini sürdürme çabasında olmuş oluyorlar. Bu kutlu mücadelenin bir boyutunu da ekonomik hayattaki problemlere çare aramak oluşturuyor. Günlerden bir gün kendi kendime düşünürken içinde bulunduğum bu arayışı Nuh peygamberin kutlu mücadelesiyle ilişkilendirdim. Kur’an’ın Nuh peygamber kıssası aracılığıyla, içinde yaşanılmayacak düzeyde bozulmuş bir dünyadan/toplumdan yeni bir dünyaya/topluma yolculuk yapan bir peygamberin kıssasını aktarıyor olmasını daha derinden anlamlandırabilmek adına bu çalışmayı gerçekleştirdim.

Nuh Kıssasını Anlamlandırmak

Kur’an, insanın birey, toplum, kâinat ve Allah ile olan ilişkisini sağlam bir şekilde kurabilmesi adına zaman zaman işlenen konuyu örneklendirmek, hitap edilen toplumu uyarmak veya teselli etmek, bir ahlak sorununa

işaret etmek amacıyla tarih içerisindeki önemli hadiselerle değinmektedir (Özsoy & Güler, 2015, s. 643). İnsanlığın ortak hatırası niteliğinde olan Nuh kıssası da Kur’an’da Musa ve İbrahim peygamberlerin kıssalarından sonra en çok tekrar eden kıssadır (Çelem, 2016). İlgili ayetlerde1 Nuh kavminin akıbetine atıfla bu ibretlik durumdan öğüt alınması gerektiği insanlığa hatırlatılmaktadır. Yazının amacı bu ayetlerin muhatabı olan bir zihnin, Nuh kıssası aracılığıyla insana verilmek istenen mesaj hakkındaki değerlendirmelerini aktarmaktır. Daha özelde ise Nuh kavminin özelliklerini irdelemek ve Nuh peygamberin yolcuğunu günümüze yönelik olarak yorumlamaktır.

Gerek İslami kaynaklardan gerek Kitab-ı Mukaddes ve diğer kaynaklardan elde edilen bilgilerle, Nuh peygamberin kıssanın detaylarında, neredeyse insanlık tarihine yakın bir süre boyunca dilden dile aktarılacak suretiyle muhafaza edilmiş, belki sonradan ilave edilen belki de aslından itibaren muhafaza edilen mesajlar içerdiği anlaşılmaktadır. Çalışmanın amacı tüm bu aktarımları doğruluk-yanlışlık üzerinden değerlendirmek değildir. Her iki kaynaktan gelerek nesiller boyu aktarılan bu bilgilerin aktarmak istediği mesaj üzerinde değerlendirme yapmaktır. Bu değerlendirmelerin sübjektif nitelikte olabileceği göz önüne alınmalıdır. Yazının başlangıcında belirtildiği gibi ilerleyen bölümde kronolojik sıra dikkate alınarak değinilecek hususlar, Nuh peygamberin yolculuğuyla, içinde bulunduğu toplumun problemleriyle mücadele içerisinde olan bir zihin arasında zaman üstü bir yolculuk mahiyetinde olacağından bağlayıcılık barındırmamaktadır. Bu yaklaşımda bulunulmasının nedeni “Nuh kıssasının tarihi gerçekliğini sorgulamak yerine inanan insana her dönemde katkı sağlayacak yönünü iyi kavramak ve Kur’an kıssalarının ibret ve öğüt hedefini dikkate alarak çıkarımlarda” bulunmayı daha anlamlı bulan görüşe katılınyor olunmasıdır (Çelem, 2016, s. 39).

İslam dünyasında Nuh peygamberin mücadelesi daha çok insanın Allah ile olan ilişkisindeki problemler merkezinde değerlendirilmekte ve aktarılmaktadır. Ancak bu ilişkinin yanı sıra meselenin bir de birey toplum boyutu söz konusudur. Nuh kavmi nasıl bir kavimdi de Nuh peygamber bu kavmi ıslah edemedi ve içlerinden kendisine ve davasına inanan bir grupla bir dünyadan başka bir dünyaya yolculuk gerçekleştirdi? Bu soruya cevap mahiyetinde ilgili Kur’an ayetlerinden2 hareketle Nuh kavminin özellikleri:

Nuh peygamberi ve Allah’ı yalanlayarak inkârcı ve kafir,

Allahtan başka varlıklara taparak putperest, Toplum içerisinde haksızlık ve ayrımcılık yaparak zalim ve ayrımcı, Nuh peygamberi tebliğinden ötürü taşlamakla tehdit ederek bağnaz, Tebliğe karşın takındıkları tavır ve üsluptan ötürü cahil, Nuh peygamberle ve ona tabi olanlarla alay ettiklerinden alaycı, Nuh peygamberin davetine karşı kulaklarını tıkamasından ve kibirlenmelerinden ötürü mütekebbirli, Mal, makam, soy peşinde koşmalarından ötürü açgözlü olarak tespit edilebilir.

Mal ve güce itibar ederek Nuh peygamber ve onunla beraber olanlara ayrımcılık ve zulmeden toplum esasında maalesef insanlık tarihi boyunca var olmuş ve var olmaya devam eden bir zihniyeti temsil ediyor gibi görünmektedir. Hâbil-Kabil ile bireysel düzeyde temsil olunan birbiriyle zıt iki zihniyetin mücadelesi Nuh peygamberin kıssası aracılığıyla toplumsal boyut üzerinden işlenmektedir. Ayrıca Nuh peygamberin bu yolculuğundaki meşakatlere yapılan vurgu insana inandığı doğrular uğruna neleri göze alması gerektiği hakkında fikir vermektir. Bu noktada öncelikle Nuh peygamberin uzun yıllar boyunca kavmini hakka çağırması ancak kavminin çoğunluğunun servet ve nüfuz sahibi kimselerin yanında yer alarak O’nu susturmaya çalışmış olması ve putperestliği sürdürmüş olması akla gelmektedir (Yaşaroğlu, 2007). Nuh peygamberin ilahi emirin muhatabı olarak gemi yapmak üzere ağaç dikmesi ve kırk yıl sonra bu ektiği ağaçlardan gemiyi yapmasını aktaran rivayet3 bu yolculuğun meşakкатlerinin bizatihi yola çıkacak kişi tarafından katlanılması gerektiğini düşündürmektedir. Söz gelimi rivayetlerde Nuh’un gemisini Tanrı tarafından gökten indirildiği gibi bir içeriğe rastlanılmamaktadır. Bu hadise ilahi emirler kılavuzluğunda gayret ve çabanın bizatihi insan tarafından gerçekleştirilmesi gerektiğini hatırlatmaktadır.

Tufanın başlaması, tennurun taşmasıyla beraber meydana gelen sel neticesindedir (Taberi, 1991, s. 238). Tennur ifadesi bizatihi Kur’an’da4 da geçmektedir ancak neyi ifade ettiği hususu karmaşıktır. Buradaki ifadenin “ışın kızıştığını tasvir eden” bir mecaz veya “geminin çalışmasını tasvir eden hakiki” bir anlama gelebileceği vurgulanmaktadır (Özsoy & Güler, 2015, s. 681). Uygulanan yöntem gereği buradaki ifadeyi günlük deyimle “bardağı taşıran son damla” ifadesine benzeterek, toplumun barındırdığı tüm bu

SERCAN KARADOĞAN

Maruf Vakfı Araştırmacısı

Günümüzde ekonomi deyince iki farklı şey anlaşılabilir; birincisi işleyen, mekanizmalarını gözlemleyebildiğimiz, dinamiklerini hissedebildiğimiz pazar ve piyasada gündelik olarak her insanın hayatında cereyan eden ekonomi ve ekonomik ilişkiler; diğeri ise, bu işleyen mekanizmayı açıklamaya çalışan bir disiplin olarak ekonomi.

Ekonomi bir disiplin olarak kendisini ekonomik işleyiş mekanizmasını açıklama vasfı ve görevine sahip olarak görse de, üniversitede öğretilen ekonomi ile gerçek hayatta işleyen ekonomi arasında ciddi farkların olduğu öteden beri yapılan bir eleştiridir. Bunun nedenlerinden birisi, ekonominin bilim olarak ekonomik hayat, işleyiş ve mekanizmalara dair kısıtlı ve sınırlı bir fikir vermesidir. Bunu yaparken de modeller ve teoriler oluşturur, çeşitli ampirik bulgularla bu mekanizmayı açıklamaya çalışır. Buradaki temel sorun modellerin gerçekliğin sadece belli bir kısmını resmedebilmesi, ve bütün ile alakalı tam, geçerli ve sağlam bir fikir verememesidir. Bu sorunun aşılması üniversitede gösterilen formel ekonomi eğitimiyle mümkün olamıyor maalesef. Ekonomistler ve ekonomi hocaları alanın bu sorununu bilseler dahi, bu soruna lisans düzeyinde öğrencilere anlatılmaya değer önemli bir konu değeri atfetmiyorlar. Dolayısıyla, üniversite eğitimi almış her bir

öğrencinin kafasında ekonomiye dair aşağı yukarı benzer belli bir şablon, şema ve tahayyül yer ediyor.

Gelgelelim ki, ekonomi teorii, yaklaşım, metodoloji, sistem, model vs. gibi alanlar kendi kendilerine sorunsuz, tek bir elden çıkmış ve oluşmuş değiller. Farklı konulara dair farklı yaklaşımlar, farklı yorumlar varlıklarını sürdürmeye devam ediyor. Ayrıca, ekonomi dışı ama ekonomiyle bir şekilde ilintili, ilişkili bir çok konu, mesele ve alt disiplin de mümkün olabiliyor. Bütün bunları ihmal eden bir ekonomi eğitimi ise, yalın, kuru, soyut, tekdüze bir anlatı düzeyinden ve mekanik bir ilişki biçiminden öteye geçemiyor.

Bu sorunun aşılabilmesi için, ana akım öğreti dışında bir okuma yapmak gerekli ve zaruridir. Üniversitedeki ekonomi eğitimi sırasında ve ona paralel olarak alternatif yaklaşımların, teorilerin okunması, farklı disiplinlerden ekonomi alanına dair katkıların bilinmesi bu akademik ve paradigmatik körlüğünün aşılması için hayati bir meseleye dönüşüyor. Bu anlamda, modern ekonomi dersinde yapmaya çalıştığımız şey kısaca hem modern ekonominin işleyiş mekanizmalarının, kurumlarının ve politikalarının iyi öğrenilmesi ve analiz edilmesi, hem de modern ekonomiye kaynaklık eden, oluşturan ve hayat veren düşüncelerin bilinmesini içermektedir. ■

kötülüklerin patlama noktasına işaret etmiş olabileceği düşünülebilir. Nuh kavminin içinde barındırdığı kötülükler sebebiyle helak olması, toplumların içlerindeki kötülüklerin esasında kendilerini boğmakta olduğunu hatırlatmaktadır. Bu doğrultuda tufanın kötülükleri, geminin kötülüklerle mücadeleyi sembolize ettiği söylenebilir.

Tufanın başlamasıyla Nuh peygamber, kendisine tabi olanlarla beraber hayvanlardan birer çift alarak yolculuğuna başlamıştır⁵. Hayvanları gemiye yüklemek zamanı gelince Nuh peygamberin Rabbine “aslan ve ineği [aynı anda] gemiye nasıl bindirebilirim?” diye sorması üzerine “bu hayvanlar arasında düşmanlığı yaratan, onların birbirleriyle dostça davranmalarına da yol açar” şeklinde cevaplanır (İbnü'l-Esir, 1985, s. 63). Bu hadisenin vurguladığı husus, aynı felsefeyle aynı hedefe ulaşmaya yönelik verilen mücadele içerisinde barındırılan birtakım farklılıkların bir arada olabilirliği üzerine olabilir. Gemiye eşeğin kuyruğuna saklanarak şeytanında bindiğini aktaran rivayetin⁶ ilettiği mesaj da tabiatı gereği insanın içerisinde var olan ve her nereye giderse gitsin içerisine düşme tehlikesi bulunan kötülük potansiyelini tasavvur ettiği düşünülebilir. Tufanın başlamasıyla beraber helak olan kavim içerisinde bir anne ve çocuğunun da boğuluşunu aktaran rivayet⁷ bulunmaktadır. Bu rivayet üzerinde çeşitli tartışmalar bulunmaktadır ve tam aksine helak olan kavim içerisinde çocukların yer almadığı da söylenmektedir (Çelem, 2016). Bu rivayetin doğru olup olmaması uygulanan yöntem gereği önem arz etmemektedir. Bu bağlamda rivayetin (doğru olması durumunda) insana, dünyada zaman zaman masumlarında kötülerin şerlerinden etkilenebileceğini hatırlatmaktadır.

Gerçekleştirilen yolculuk boyunca geminin aydınlatılmasını sağlayan “zohar” bir anlama göre “tavan penceresi ya da baca” diğerine göre “kendinden ışık saçan cılalı taşır” (Çelem, 2016, s. 56). Her iki anlamda da kılavuzluk vazifesi gören zohar anlaşılabilirliği üzere insana rehberlik eden doğru bilgiyi özelde de kutsal kitapları ifade etmektedir. Kitabı Mukaddes'te aktarılan bilgiye göre⁸ Nuh peygamber suların yeryüzünden çekilip çekilmediğini anlamak üzere önce kuzgun daha sonra güvercin göndermekte, güvercinin gagasında zeytin dalı ile geri dönmesinden hareketle yeryüzünden suların çekilmiş olduğunu anlamaktadır. Zeytin dalı ve güvercinin barışı sembol ediyor olmasının kökeni bu hadiseye dayanmaktadır (Kaplan & Arihan, 2017). Nuh peygamberden günümüze değin muhafaza edilen bu

sembol, esasında çalışma boyunca takip edilen yöntemin anlamlılığına delalet etmektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Nuh peygamberin yolculuğunun içerisindeki pek çok detay, esasında çok önemli mesajlar içermektedir. Bu çalışmada ele alınanlar, bu gibi pek çok detayın yalnızca birkaçıdır. Ancak detaylar biryana, yazıda değinildiği üzere bu kıssanın ana mesajı içerisinde barınmayacak düzeyde bozulmuş bir toplumu ıslah etme mücadelesi son derecede meşakkatli ancak ideal bir topluma ulaşmakla neticelenmesi hasebiyle de bir o kadar değerlidir. Nuh peygamberin bu yolculuğu onu takiben tüm peygamberlerin mücadelesiyle veya filozofların ideal devlet tasavvuruyla aynı istikamettedir. Sonuç itibarıyla bu yazıyı ele almamıza vesile olan ilişkilendirme doğru bir ilişkilendirmedir. Yukarıda değinildiği üzere Nuh kavminin helakine neden olan özelliklerden birisi de mal, makam ve soy peşinde koşuyor olmalarından ötürü ekonomik bir boyut içermektedir. İlimlerin parçalara ayrılmasıyla beraber hangi alanda olursa olsun toplumu ıslah etmeye yönelik mücadele Nuh peygamber başta olmak üzere tüm peygamberleri, alimleri, filozofları, salihleri takiben kutlu bir mücadeledir. Bizim İslam İktisadı alanındaki çabalarımızda bu köklü mücadelenin bir yönünü oluşturmaktadır. ■

DİPNOTLAR

- 1) Bk. 54 Kamer/15-16, 25 Furkan/37, 10 Yunus/73, Mu'minin/30.
- 2) Bk. 54 Kamer/9-16, 7 Araf/59-64, 25 Furkan/37, 26 Şuara/105-122, 10 Yunus/71-73, 11 Hud/25-48, 37 Saffat/75-82, 51 Zariyat/46, 71 Nuh/1-28, 21 Enbiya/76-77, 23 Mu'minin/23- 30, 69 Hakka/11-12, 29 Ankebut/14-15 (Özsoy & Güler, 2015, ss. 677-684).
- 3) Bk. (Taberi, 1991, s. 237).
- 4) Bk. 11 Hud/40.
- 5) Bk. 23 Mu'minin 28.
- 6) Bk. (İbnü'l-Esir, 1985, s. 63).
- 7) Bk. (Taberi, 1991, s. 238).
- 8) Yaratılış 8: 7-14.

KAYNAKÇA

- Çelem, S. (2016). Tefsir külliyyatında Hz. Nuh kıssasının gelişimi (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri (Tefsir) Ana Bilim Dalı, Ankara.
- İbnü'l-Esir. (1985). İslâm tarihi (el-Kâmil fi't-târih tercümesi) (C. 1; A. Ağırakça, Y. Apaydın, A. Özaydın, Z. Tüccar, & M. B. Eryarsoy, Çev.). İstanbul: Bahar Yayınları.
- Kaplan, M., & Arihan, S. K. (2017). Antikçağdan Günümüze Bir Şifa Kaynağı: Zeytin ve Zeytinyağının Halk Tıbbında Kullanımı. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 52(2).
- Özsoy, Ö., & Güler, İ. (2015). Konularına göre Kur'an: Sistematik Kur'an fihristi. Ankara: Fecr yayınevi.
- Taberi. (1991). Milletler ve hükümdarlar tarihi (C. 1; Z. K. Ugan & A. Temir, Çev.). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Yaşaroğlu, M. K. (2007).uh suresi. İçinde Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (C. 33, s. 231). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

EKONOMİ BİLİMİ VE ELEŞTİRİSİ

İEE GENÇ ARAŞTIRMACILARINDAN

ABDULLAH KULUÇ

İÜ Yüksek Lisans
Maruf Vakfı Araştırmacısı

Başlıktaki soruya ekonomi bilimi, kutsal inek olmadığı için tabi ki eleştirilebilir diyeceksiniz. Ya da doğa bilimleri nasıl eleştirilemezse ekonomi de sosyal bilimlerle doğa bilimleri arasında yer aldığı ve matematiği çokça kullandığı için bir kesinlik yakalamaya çalışır dolayısıyla eleştirilmesi çok doğru olmaz diyenler de olabilecektir.

Burada matematiğin sosyal bir bilim olan ekonomide kullanılması, onun doğa bilimleri gibi kesin sonuçları olabileceği anlamına gelmez. Kaldı ki Kuantum fiziği ile doğa bilimlerinde de %100 kesinlik olmadığı ortaya çıktı. Fen bilimlerinde bile böyle bir kesinlik yokken, sosyal bilimler arasında yer alan ekonomi biliminde her koşulda aynı sonucu verebilecek bir deney yapmak nasıl mümkün olsun?

Ekonominin diğer sosyal bilimler gibi eleştirilebilir bir bilim dalı olduğunu savunan ekonomistler de vardır. M. Friedman başta olmak üzere bazı ekonomistler, ekonominin eleştirilebileceğini, onun öne sürdüğü

modellerin her yerde ve her zamanda geçerli olmayabileceği şeklindeki görüşlerinden dolayı diğer ekonomistler tarafından tenkit edilse de; 2000’li yıllara gelindiğinde, onun görüşleri diğerleri tarafından kabul edilmiştir. Ancak ne var ki “ekonominin eleştirilemezliği” düşüncesi, yeniliğe açık olmayan, ekonomi bilimine kutsal inek muamelesi yapan birçok ekonomist tarafından kabul görmektedir.

Söz konusu ekonomistler, ekonomi eleştirilemez cümlesini direkt olarak kurmasalar da onların bu alandaki önerileri, söylediğimizi doğrular niteliktedir. Örneğin; eleştirdiğimiz bu ekonomistler, devletin piyasaya müdahale etmemesinin daha doğru olduğunu savunurlar fakat bu durum her ülke, her toplum için geçerli bir öngörü değildir. Örneğin, Japon devleti belli sektörlere yatırım hususunda piyasayı

yönlendirmiştir. (Chapra, 2002, 82) Bu yönlendirmenin Japonya’nın bugünkü konumuna gelmesinde etkisi olmadığı söylenemez. Kalkınmada liberal politikaların etkin olduğu ülkeler ve bölgeler elbette olabilir ancak bu durumun bir genel kural olarak kabul edilmesi pek doğru olmasa gerektir. Türkiye’deki KİT uygulamalarının başarısız olup özelleştirme yoluna gidilmesinde ise devletin ekonomik faaliyetlere müdahil olması gösterilmektedir. (Aktan, 2010, 95) Yukarıdaki Japonya ve Türkiye uygulamalarına bakıldığında şöyle bir sonuca ulaşmak mümkün olur: Her yer ve zaman da geçerli olacak ve başarıya ulaşacak bir ekonomik model yoktur. Ekonomideki modellemeler

onun bilimsel bir metot takip ettiğini göstermekle beraber açıklamalarının kesin doğrular olduğunu iddia etmek ve kabullenmek ne kadar sağlıklıdır? Colander ve Kupers’ın ifade ettiğine göre “Bilimsel modeller en fazla yarı gerçekler verirler.” (Rodrik, 2016, 79) İktisatçıların kendi içlerinden de artık bu şekilde eleştirilerin gelmesi konunun önemini göstermesi açısından ehemmiyete haizdir.

Başta değindiğimiz eleştiri meselesine tekrar dönecek olursak iktisat fakültelerinin lisans programlarında ana akım iktisat öğretisi formel bilgi, yani tartışmasız kesin doğru bilgiymiş

gibi öğretilir ve öğrenciler bunu içselleştirir. Bu içselleştirme artık onların hayatları boyunca bu öğrendiklerinden farklı olarak bir şeyleri düşünüp söylemelerine engel olur. Hâlbuki ana akım iktisattaki pür rasyonel insan, yeryüzünde bulunmamaktadır. Buna binaen, bu iktisat akımı temelden yanlış bir varsayımla başlamış olmaktadır. Bu varsayımlara dayanan ana akım, iktisadi sorunlara çözüm üretmeyince neoklasik iktisat ve sonraki evrelerde de post otistik iktisat ortaya çıkmıştır.

İktisat modelleri bizlere bir şeyleri anlatmaya çalışırken “ceteris paribus” ifadesi cümlelerinin başında gelir. Ancak bizler hayatta bir şeyleri sabitleyip diğerlerini serbest bırakarak iktisadi faaliyette bulunmayız. Dolayısıyla bu modellemeler işlevsiz kalmaktadır.

Diğer bir husus matematiğin iktisatta çokça kullanılması meselesindedir. Aslında matematiği kullanmak demek, iktisadi olaylar arasında bir düzenliliğin olduğunu iddia etmek demektir. (Erkan, 2016, 28)

Ana akım iktisat, tasarrufları yatırım olarak kabul etmektedir. (Erkan, 2016, 29) Ancak “kenz” ve “tasarruf” farklı şeylerdir. “Kenz”e paranın piyasadan çekilip para kıtlığı oluşturma amacını taşıdığı gerekçesiyle, olumsuz olarak bakılırken aksine “tasarruf”, yatırım amacıyla para biriktirmek olanak kabul edilebilir. Ana akım iktisadın her tasarrufu yatırım olarak görmesi çok da tutarlı değildir. Zira para biriktiren herkesin birikimi yatırıma gitmeyebilir.

Buraya kadar aktardıklarımız bizlere açık seçik şunu göstermektedir ki iktisatta tek doğru yoktur ve dolayısıyla ekonomi eleştirisi her zaman gereklidir. ■

İHTİYAÇ TÜKETİMİNDEN KİTLE TÜKETİMİNE GEÇİŞTE İHTİYAÇ-İSRAF DENGESİNDE EKSEN KAYMASI

İEE GENÇ ARAŞTIRMACILARINDAN

ESMA VATANDAŞ

İZÜ Yüksek Lisans
Maruf Vakfı Araştırmacısı

Tüketim, kapitalizmin ortaya çıktığı zamandan beri giderek önem kazanan, değişim ve dönüşümlere uğramış olan en kritik ekonomik konulardan birisidir. Önceleri, çok üst ve zengin gruplar dışında, sıradan halk kitlelerinde daha çok ihtiyaçlara yönelik tüketim anlayışının hakim olduğu, toplu üretimin de toplu bir tüketimin de olmadığı bilinmektedir.

Sonrasında özellikle kapitalizmin ve sanayi devriminin etkisiyle üretim hızlanmış dolayısıyla ürün çeşitliliği ve bolluğu ortaya çıkmaya başlamıştır. Refahın giderek yükselmesi, endüstri alanında yaşanan ilerlemeler insanların ihtiyaçlara yönelik harcamalar yapmaktan ihtiyaçlarından fazlasını talep etmelerine ve daha gösterişli yaşamlar tercih etmelerine yol açmıştır. Ancak bazı toplumlarda Protestanlık ve püritanizmin etkisiyle lüks yaşama geçme, aşırı harcamalar yapma engellenmiş ve daha geç dönemlerde gerçekleşmeye başlamıştır. Püritanizm, elde

edilen kazancın lüks tüketimde kullanılması yerine işleri geliştirmek için tekrar yatırım aracı olarak kullanılmasını teşvik eder.

Robert Bocock (1997) tüketim konusuna dair eserinde tüketim algısındaki dönüşümleri ve kitlesel tüketimin ortaya çıkışı ile etkilerini öz bir biçimde ele almıştır. Buna göre, İngiliz püritanizmi başlarda uzun süre, daha katı olarak gösterişten ve canlı renklerden uzak durmayı gerektiren çileci değerleri içermekteydi. O dönemde Fransa, İtalya, İspanya gibi protestanlık ve

püritanizmden daha az etkilenmiş olan ülkeler, İngilizlerin müsriflik ve lüks olarak gördüğü aşırı harcamaları teşvik eden kültürel değerleri benimsemekteydiler. 1700-1750’lerde kanalların ve yolların gelişmesi, 18. yy ortalarında bölgesel medya organlarında reklamcılığın başlaması gibi gelişmeler sonrasında insanlar hem kendilerini hem de yaşam alanlarını daha güzel ve gösterişli kılabilecek ürünlerin çeşitliliğinin farkına varmaya başlamışlardır. Veblen ve Simmel gibi isimlerin ciddi çalışmalar yürüttüğü Alman toplumunda gerçekleşen tüketim alanındaki değişimlerin merkezinde ise tüm tüketim ürünlerine bir arada ulaşılabilen büyük marketlerin açılmaya başlaması ve şehir hayatının etkisi olduğu savunulmaktadır. Şehir yaşamı hem bir gruba ait özellikleri hem de bireylerin kişisel farklılıklarını ve tercihlerini yansıtan bir biçimde tüketim ihtiyacını arttırmıştır. 20. yy’ın hemen ilk yıllarında Amerika’da ise benzer mallardan oluşan büyük bir toplu pazarın geniş kitlesi tüketicileri olmasını hedefleyen “Fordizm” hareketi ile toplu üretim ve toplu tüketim yükselişi başlamış oldu. Amerikada erken dönemden başlayan toplu tüketim hareketi, Avrupa’da ise 20. yy ortalarından sonra gerçekleşmeye başlamış ve önce İngiltere’de daha sonra ise Batı Avrupa’nın kalanında kitlesel tüketim yaygınlık kazanmıştır. Artık 20. yy’ın ikinci yarısından sonra Batı toplumlarında, Japonya’da ve Güneydoğu Asya’nın diğer bölgelerinde, mal ve hizmet gittikçe daha büyük gruplar için ulaşılabilir hale gelmiştir. Türkiye’de ise, “Marshall yardımları”, köyden kente ve yurtdışından yurtdışına göçler, 1980’de “24 Ocak Kararları” sonucundaki liberallaşma politikaları ülkede yabancı yatırımların yaygınlık kazanması sonucu Bvebatılı pek çok ürünün bilinir ve ulaşılır hale gelmesi gibi sosyo-ekonomik gelişmeler sonucu kitlesel tüketime geçildiği söylenebilir.

Zamanla tüm dünyada tüketim algısında bir değişim yaşanmaya başlamıştır ve insanların alım güçleri de giderek arttıkça bir “tüketim devrimi”nin yaşandığı ve “kitlesel tüketim”in hakim olduğu görülmüştür.

Böylece, kitlesel tüketimin yaygınlaşmasıyla, süreç içerisinde sosyal sınıflar oluşmaya ve bu sınıflar arasında tüketim farklılıkları yaşanmaya başlamıştır. Bu değişimler zamanla kimlik oluşumunu etkileyerek bir yandan bireyciliği pekiştirirken bir yandan da belli bir gruba ait olma ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Refahın artması, alım gücünün yükselmesi, insanların giderek ihtiyaçlar ekseninde

harcama yapmaktan uzaklaşarak lüks için harcamalar yapması ve burjuvalaşma, kitlesel zevkleri ve kitlesel bir popüler kültür oluşumunu meydana getirmiştir.

Gittikçe dış görünüm, stil sahibi olma hatta bireylerin fiziksel görünümü benliğin, kişiliğin bir yansıması olarak görülmeye başlamıştır. Bu yüzden sadece fiziki görünümün iyileştirilmesi için tüketmekle yetinilmemekte; bir gruba ait olabilmek için fikirler, inançlar ve imgeler de tüketilmektedir. Nitekim “Tüketim materyalist bir süreç değil idealist bir süreçtir” diyerek Baudrillard da tüketilen şeylerin yalnızca nesneler olmadığını; düşüncelerin de tüketilmesini ifade ettiğini savunur. Ona göre tüketim böyle idealist bir pratik olduğundan bir sonu bulunmamakta ya da herhangi bir fiziksel tatmin hissi oluşması mümkün olmamaktadır.

Müslüman toplumlar olmamıza rağmen ve İslami ilkelere riayet ederek yaşamamız gerekirken modern kapitalizmin ortaya çıkardığı sekülerizm içinde yaşamının ve insanları etkisi altına almayı fazlasıyla gerçekleştiren reklamların etkisiyle sürekli olarak tüketim mallarını ve daha fazla tüketmeyi arzulamak neredeyse yaşam felsefemiz haline gelmiştir.

Maalesef artık günümüzde refaha ulaşma algısı, pek çoğumuz için, çok tüketebilmekle özdeşleşmiş hale gelmiştir. Daha fazla ve sürekli istek-ihtiyaç yaratma ve aşırı tüketim, zamanla insanları fitratlarına yabancılaştırmıştır, diğer yandan kaynakların kötü kullanımına ve büyük bir israfa yol açmaktadır. Oysa Müslümanların israf içinde değil iktisad üzere bir yaşam tarzı içinde olmaları öğütlenmiştir. Çünkü İslâm’da hiçbir şekilde aşırılık sevilmemiş ve uygun görülmüştür.

İktisad “i’tidâli, orta yollu davranma” anlamına gelir. Fahreddin er-Râzî (ö.606/1210) “İktisadın sözlük manası, bir işte aşırıya kaçmadan ve eksik de bırakmadan itidalli

davranmaktır” şeklinde açıklamıştır. İsrâf ise “aşırıya gitmek” anlamına gelir ve ‘i’tidalli ve orta yollu olma’ demek olan iktisadın tam da zıttı bir anlama sahiptir. Sözlükte “haddi aşma, hata, cehalet, gaflet” olarak karşılık bulan israf, bugün anlaşıldığı gibi sadece maddi konuları kapsayan dar bir anlama sahip değildir. İsrâf konusunu ele almış pek çok kaynakta karşılaşılabileceği üzere çok geniş bir kapsama sahip olarak israf, inançta, kültürde, davranışlarda, duygularda, eşyanın kullanımında ve harcamalarda her türlü aşırılığa karşılık gelmektedir. Cengiz Kallek tarafından kaleme

alınan TDV “israf” maddesinde, Kur’an-ı Kerim’de de israf kelimesinin temelde 4 farklı anlamda kullanıldığı ifade edilmiştir. Bunlar; tevhid inancından ayrılmak (Araf, 81; Yunus, 83), günahlara aşırı boğularak meşru sınırların çok ötesine gitmek (Zümer, 53), helâl şeylerin haram sayılması ya da suçsuz bir kişinin haksızlıkla öldürülmesi gibi dini hükümlere karşı gelme/değiştirme (İsra, 33) ve son olarak kişinin kendisine ait mal varlığını gereksiz yere harcama (Nisa, 6; Furkan 67) şeklinde ifade edilmiştir. Burada da görüldüğü gibi İslam, israfı bugün yaygın olarak anladığımız gibi sadece maddi alanlarla sınırlı biçimde değil çok geniş bir kapsamda ele almıştır. Bu anlayış ile hareket edersek özel mülkiyetin de tamamen sınırsız ve bağımsız olmadığını; özel mülk olan varlıklarımızı dahi israf edemeyeceğimiz sonucunu çıkarmak zor olmayacaktır.

Diğer yandan sürekli daha fazla harcama yapmanın ve aşırı tüketimin, mutluluk getirdiği ya da topyekun toplum olarak refaha ulaştırdığı hiçbir çalışma sonucunda görülmemektedir. Aksine insanların harcama yaptıkça, giderek tüketimin bir parçası haline geldikçe bir doyuma ulaşamadıkları, daha mutsuz oldukları ampirik çalışmaların sonuçlarında ve günlük yaşam tecrübelerinde rahatlıkla görülebilmektedir.

Yapılan çalışmalarda görüldüğü üzere, İslam’da kazanç

katmanlarına göre bir tüketim modeli öğütlenmektedir. Bunun için makasid-ı şeriada yer alan sınıflamadan yararlanılmaktadır: zaruretler, ihtiyaçlar ve izin verilenler. Bazı İslam İktisadi araştırmacıları bu sınıflar üzerine çalışmalar yapmışlar ve neyin ihtiyaç neyin israf olduğuna dair bazı kıstaslar ortaya koymaya çalışmışlardır. Burada bunlara detaylı bir şekilde yer vermek mümkün olmayacaktır. Ancak Müslüman tüketim modelinde temel amaç, yeniden dağılımın en âdil şekilde gerçekleştirilmesini sağlamak; israfı ve tüm bir topluma ait olan kaynakların bazı tekeller elinde kötü kullanımını engellemek; toplum içinde ve özellikle yakın akraba arasında maddi gelir ve refah düzeyi olarak aşırı uçların oluşmasına izin vermemek şeklinde özetlenebilir.

Fakat seküler tüketim toplumlarında amaç, sanki önce insanların giderek daha memnuniyetsiz, daha doyumsuz, daha mutsuz olmalarını sağlamak; sonra bu sayede onlara içine düştükleri hislerden kurtulmanın yolunu yeni ürünleri tüketmek ve modayı takip etmek olarak sunmak gibidir. Bunun bir sonucu olarak, eşyanın, verili değerlerin, insanın, yeryüzünün ve toprağın kıymetini bilen insanların, eşyaları sonuna kadar kullanıp maksimum verimi alma anlayışından uzaklaştığı ve al-kullan-at anlayışının hakim olduğu söylenebilir. Diğer yandan Veblen’in gösterişçi tüketim ahlak anlayışının yıllar içerisindeki bir getirisi olarak bugün alış-

veriş merkezleri ortaya çıkmış ve bazı insanlar kendilerini daha iyi, daha zengin ve daha gösterişli göstermek için tüketim yarışı içinde kaybolmaya başlamışlardır. Bugün artık tüketim, çoğu insan için –daha çok kentlerde yaşayanlar- vazgeçilmez bir rutin ve bir yaşam felsefesi haline gelmiştir. Özellikle metropollerde yaşayan pek çok insan “tüketmezsem yaşamıyorumdur” çarpık algısı içine düşebilmektedir.

Bu çarpık algı düzeltilmeden ihtiyaç-israf dengesindeki eksen kaymasının düzeltilmesi pek mümkün olamayacaktır. Bu algının düzeltilmesi için öncelikle, küçük yaş gruplarından ileri yaş gruplarına kadar tüm kamunun bilinçlendirilmesi gereklidir. Bunun dışında bu alana dair akademik araştırmalar ve ampirik çalışmalar çoğaltılabilir ve karar alıcılara tüketimle ilgili işlevsel iktisat politikaları sunulabilir. İktisad üzere harcamalar yapan, lüks tüketime kaçmayan kişi ya da kurumlara teşvikler getirilebilir. Lüks tüketimde bulunan kişi ya da kurumların vergilerinin takibin sıkı tutulması, iltimasların yapılmaması oldukça önemlidir. Kişi ya da kurumların dernek ve vakıflara sosyal yardımlarına teşvikte bulunulabilir birtakım iş kolaylıkları sunulabilir. Lüks tüketimden ve kaynakların aşırı kullanımından kaynaklanan dezavantajlar, ekolojik problemler, ülkenin içinde bulunduğu durum istatistiki verilerle ortaya konarak somut bir tablo çizilebilir. ■

PEYGAMBER PAZARINDAN GÜNÜMÜZE

İEE GENÇ ARAŞTIRMACILARINDAN

FATMA NUR ŞAHİN

YTÜ Yüksek Lisans
Maruf Vakfı Araştırmacısı

*“Ebu Hüreyre (radiyallahu anh) anlatıyor: “Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) çarşıda bir yiyecek yığınının rastlayınca elini yığına daldırıp çıkardı. Parmaklarına rutubet bulaştı. Adama: “Ey satıcı nedir bu?” diye çıkıştı. Adam: “Ey Allah’ın Resûlü, yağmur ıslattı,deyince: “Bu yaşlığı üste getirip, herkesin görmesini sağlayamaz mıydın? **Kim bizi aldatırsa o bizden değildir**” buyurdu.” (Kütüb-i Sitte, 261)*

Gelişen teknolojilerin yer aldığı ve küreselleşen bir dünyada olmak, tek bir tuşla alış-veriş yapabilmek, dünyanın öbür ucundaki ürünlere ulaşabilmek, bundan 1400 yıl öncesinde belki akıl almaz, belki de akla gelmez bir düşünceydi. Hayatımızı kolaylaştırdığı kadar karmaşıktır. yapay ağlar artık bizimle bütünleşmiş durumdadır. İnsanlığın başına sanayi devrimi, aya yolculuk, yapay zekâ, robotlar gibi yenilikler gelmiş, teknoloji/insanlık böylesine gelişmişken, pazarların/ piyasanın gelişiminin karşısında elbette ki duramazdık. **Peki, karşısında durulamayacak olan güç yenilikler miydi yoksa kapitalizm miydi?** Bir tarafta yeniliklerin kapitalizmi getirişi, diğer tarafta ise geliştirerek çağımızda düşünülmesi

gereken bir Medine Pazarı bulunmaktadır. Piyasaya sirayet eden bu süreci biz müslümanlar İslami bir çerçevede yorumlamakla mükellef durumdayız. Bu mükellefiyetten yola çıkarak; bu yazıda temel hedefim Medine Pazarı’nın gerekliliğini, bir pazarın nasıl olması gerektiğini, temel prensiplerin hala geçerli olup olmadığını ve günümüz pazarlarının/ piyasalarının uygunluğunu ele almaktır.

Peygamberimiz ve Müslümanlar 622 yılında Medine’ye hicret etmişlerdir. Burada Müslümanlar için yeni bir yaşam başlamıştır. Peygamber Medine Vesikasını hayata geçirerek sosyal ve siyasi anlamda bir yol haritası çıkarmıştır. Müslüman ve gayrimüslimlerin bulunduğu karma bir toplumu

inşa etmeden ve sosyal olarak birlikte yaşam kuralları kabul edilmeden şehri imar etmek geleceği olmayan bir yönelim olurdu denilebilir. Peygamberimiz Medine’ye hicretinden sonra ilk olarak bir mescit inşa ettirmiştir. Bu mescit yalnızca ibadethane olarak değil, sosyal ve siyasi bir yapı olarak da halka hizmet etmiştir. Mescidin inşasından sonra ikinci olarak kurulan toplumsal yapı ise pazar olmuştur. Mescitten çok uzak olmayan pazar, şehrin ana giriş yoluna da yakın bir yere kurulmuştur (Koçyiğit, 2013: 78-83).

Medine’de bu pazar kurulmadan önce de çeşitli pazarların olduğu bilinmektedir¹. Fakat bu pazarların İslami düzene uygun olmamaları, genellikle Yahudilerin kontrolünde olmaları ve cahiliye adetleriyle işletilmeleri nedenleriyle bir pazar ihtiyacı hissedilmiştir (Kallek, t.y.). **Peygamber, pazar yerini seçtikten sonra bu pazarın daraltılmayacağı, burada vergi alınmayacağı ve satıcıların devamlı ve sabit yerler edinmeyeceği kurallarını koymuştur.** Vergi alınmadan satıcıların pazara girmesinin satıcılar açısından, vergisiz fiyatların daha

düşük olması sebebiyle alıcılar açısından, toplamda ise ekonomide canlılık yaşanması açısından bu durumun bir teşvik unsuru oluşturduğu düşünülmektedir. Ayrıca devamlı ve sabit yerler edinmeyen satıcıların, pazara daha erken gelmeleriyle ticari hayatın erken saatlerde dahi başlaması söz konusudur. Vergi alınmayan ve ticaretin erken saatlerde başladığı bu yeni pazarın rekabet açısından önemli bir güç elde etmesi kaçınılmazdır (Kallek, 2018: 142-147).

Ayrıca Peygamber kurallar koyarak da birçok konuya açıklık

getirmiştir. Alıcı ve satıcıların imar edilerek yalancılıktan uzaklaştırılması ve böylece pazarda güvenin tahsisi(Kutub-u Sitte: 193, 197, 6619), ölçü ve tartının düzenlenmesi (204, 205, 6641), haram olan ürünlerin satışa sunulamaması (215, 216), faizli satış yapılamaması (252, 314, 318), fiyatı kızıltırma amaçlı üçüncü kişinin satışa dâhil olmaması (272, 274), alıcıyı aldatmanın yasak olması (258, 260, 262), spekülasyonun yanlış görülmesi (284, 289, 291), ihtikâr yapmanın yanlış olması (371, 379, 6628), belirsiz satışların yapılmaması gerektiği (209, 221, 6634), ticari işlemin belgelendirilmesi gerektiği (257) olarak bu kuralların büyük bir kısmı sıralanabilir. Ekonomik bir ortam oluşturmak için yalnızca alıcı/satıcı ve ürün gibi etkenlerin önemli olmadığını, güvenli bir ortamın ve adaletin de tesis edilmesi gerektiğini hepimiz bilmekteyiz. İşte Medine Pazarı’nı “Müslüman Pazarı” yapan da bunlardır.

Küreselleşme kavramının ilk kullanımı en erken 1960’lı yıllara dayandırılmaktadır (Elçin, 2012: 2-3). Dolayısı ile yeni bir kavram olduğu söylenebilir. ‘Küresel’ sistem sırasıyla ticarete, üretimde ve finasta ortaya çıkmıştır. Bu süreç 16. yüzyılda başlamıştır. Günümüz piyasasında küreselleşmenin beraberinde getirdiği ‘Uluslararası Para Sistemi’ çeşitli dengesizliklere sebep olmaktadır (Çağlar ve Dışkaya, 2018: 3). Peygamber döneminde yeni pazarın vakit kaybedilmeksizin kurulmasına karşın, yeni bir Müslüman parası girişimine rastlanmamaktadır. O dönemde yaygın olarak Bizans altınından basılan dinar, İran gümüşünden basılan dirhem ve

bunların yanında bakır ve bronz gibi daha değersiz metallerden basılan fels’ler kullanılmıştır (Tüysüz ve Hira, 2018: 474). Peygamber zamanında Bizans dinarının kullanılmasında bir sakınca görülmemiştir. **Fakat küresel ölçekli olmayan bir Bizans dinarı gücünü tahakküm edemezken, para ile halkların üzerinde bir baskı oluşturamazken, ABD doları bunu yapabilmektedir.** Öte yandan altın ve gümüşün kendiliğinden değerlerinin bulunması yani Bizans veya İran İmparatorlukları çökse dahi altın ve gümüşün hala değerli olduğunu (kullanılsa bile kullanan devlet için bir sakınca olmayacağını) düşünebiliriz. Bu bakış açısı da maalesef itibari para devrine geçildikten sonra geçerliliğini yitirmiştir. **İslamiyet’e uygun olmayan Yahudi pazarı tekeli**ni yıkarak yeni bir Müslüman

pazarı kurmak amacıyla başlatılan inşa süreci, günümüzde anlamı genişletilerek paranın ve dolayısı ile geniş anlamda piyasanın da tekelini yıkmak olarak yeniden düşünölmelidir.

Medine Pazarı’nın özelliklerinden biri yasal olandan ziyade helal olan üzerine kurulu olmasıdır. Alev Alatl, bir konuşmasında her yasal olanın helal olmayabildiği üzerinde durmuştur². Piyasa düzenindeki bir takım yasal hakların (örneğin Alatl’ya göre piyasaya faydalı olabilecek yeni bir şirketin piyasaya girişinin önlenmesi amacıyla üretim haklarının bir petrol şirketi tarafından alınması) helal olmadığını savunmaktadır. Kapitalizmin deyişine göre ‘Piyasa Tanrısı’ güveniliridir, onun yap sinyali verdiğı şeyler doğrudur. Oysaki Allah’ın helal kıldığına haram, haram kıldığına helal demek doğru değildir (5: 87). Neoklasiklerin fayda odaklı birey ve kâr odaklı piyasa anlayışı günümüz piyasasını etkisi altına almış durumdadır. Buradan hareketle Müslümanların piyasaya Allah odaklı bakıp bakamadıkları bir tartışma konusu haline gelebilir.

Bugün karşımızda duran piyasa teknolojinin de desteğı ile akıl almaz boyutlara ulaşmıştır. Bu piyasa birçok özelliğı olan, gittikçe karmaşılaşan bir yapıya bürünmüştür. Ürünlerin gün geçtikçe daha da farklılaşması, piyasada alıcı bulduğu sürece yüksek fiyatlardan satılabilmeleri akıllara değerin kaynağının ne olduğu sorusunu getirmektedir. Örneğın Peygamber zamanında pazarda nesnel malların olduğunu, bugün ise bilgi teknolojileri gibi malların piyasada

önemli bir işlem hacmine sahip olduğunu görmekteyiz. Basit bir telefon uygulaması günümüzde büyüme ve kalkınmaya yardım eden bir firmanın değerini aşabilmektedir. Karşılaştığımız gelişmeler piyasaya daha geniş bir perspektiften bakmamız ve sorgulamamız gerektiğini göstermektedir.

SONUÇ

Müslümanlar günümüzde genel anlamda ayrı pazarlar veya piyasalar kurmuş değildırler. Piyasa deyince, alım satım deyince, arz talep deyince genel olarak batılı kavramlar akla gelmekte ve akıllarımızı ele geçiren zihniyetler aynı zamanda bizler tarafından pratiğı de yansıtılmaktadırlar. Peki, bu yeni **pazarın/ piyasanın sahibi kimdir?** Faizli satışların yapıldığı, haram olan malların halka arz edildiğı, yakalanılmadığı sürece aldatma ve aldanmanın, ihtikârın, spekülasyonların hüküm sürdüğü helal bağlamında bakılmayan bu piyasa Müslümanların olabilir mi? Peygamberimizin neden Yahudilere ait pazarda var olmayı değil de yeni bir pazar kurmayı istemesi bize bugünkü piyasaya karşı nasıl bir tutum geliştirmemiz konusunda fikir vermektedir. **Sisteme eklenmek, yeni kurallar koyamamak veya aynı denetim mekanizmalarına tabi olmak demektir.** Bir Müslüman Piyasası, tıpkı Medine Pazar’ı gibi adil ve ahlâkı

oluşuyla anılmalıdır. Ayrıca varlıklı ve yoksul tüccarlar için sabah erken gelenin en güzel yerde tezgâh açması demek, fırsat eşitliğı demektir. Varlıklı ve yoksul kişilerin çağımızda da fırsat eşitliğine sahip olmaları daha adil bir piyasaya dolayısıyla ekonomik sisteme sebebiyet verecektir. Yahudilerin kendileri arasında uyguladıkları kuralları başka insanlar için farklılaştırmaları, örneğın kendi aralarında faizli işlem yapmamaları fakat Müslüman kişilerle faizli işlem yapmaları o dönemde de bu dönemde de piyasanın ayrılması gerektiğine büyük bir neden teşkil etmektedir. Ayrıca henüz hicret yapmış Müslüman kişilerin varlıklı Yahudiler ile aynı pazarı paylaşmaları (belki tekellerle yarışmaya çalışmaları) demek ticari açıdan kayıplar oluşturabilecek bir meseledir. Dönemin en önemli geçim kaynağı olan ticaretin denetlenmesi ve düzenlenmesi piyasaya müdahale edildiğini göstermekteyken, Peygamberimizin vergi ve narh koymaması ise serbest piyasanın oluşturulmasına yöneliktir (Yalçın, 2011). **Serbest ve müdahaleci** olan bu iki tutum birlikte düşünöldüğünde ise karma bir piyasa yapısının inşa edildiğı görölmektedir.

Sonuç olarak Peygamberin Yesrib’de kurduğu pazar Medine’nin temel taşlarından biri olmuştur. ■

DİPNOTLAR

- 1) Bkz. Michael Lecker, İslam Öncesi ve İslam’ın İlk Döneminde Medine/Yesrib Pazarı Üzerine, 2003
- 2) Bkz. <https://www.cins.com.tr/genel/bir-numarali-duzen-alev-atali/>

KAYNAKÇA

- Çağlar, Ü., & Dışkaya, S.K. (2018), Küreselleşme, Uluslararası Para Sistemi ve Kriz. İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi. 3. Elçin, A.B. (2012), Küreselleşmenin Tarihçesi. 2-3 Emek ve Adalet Platformu, “Medine Pazarı, Narh ve Hisbe”, 31 12, 2019 tarihinde alındı, <https://www.emekveadalet.org/islam-iktisadi/cengiz-kallek-asr-i-saadette-yonetim-piyasa-iliskisi/> . Kallek, C. (2018). Sosyal Servet: İslam’da Yönetim-Piyasa İlişkisi. İstanbul: Klasik Yayınları. 03 30, 2019 tarihinde alındı Kallek, C. (tarih yok). Pazar. TDV İslam Ansiklopedisi. 11 25, 2019 tarihinde <https://islamansiklopedisi.org.tr/pazar> adresinden alındı Koçyiğıt, T. (2013). -Medinedeki ugulamalardan Hareketle- Hz. Muhammed’in Şehir Tasavvuru Hakkında Bazı Değerlendirmeler. Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakötesi Dergisi(31), 78-83. Kutub-u Sitte. (tarih yok). 11 25, 2019 tarihinde alındı Tüysüz, C., & Hira, Z. (2018). Hz. Muhammed Döneminde Medine’de İktisadi Hayat. Türkiye Araştırmaları Enstötüsü Dergisi, 474.

MARUF VAKFI

İSLAM EKONOMİSİ ENSTİTÜSÜ

YAYINLARIMIZ

Seyit Nizam Mah. Mevlana Cad. No: 77 K:8 Zeytinburnu / İSTANBUL

Tel. : 0212 510 11 25

maruf@marufvakfi.org / www.marufvakfi.org

f | t marufvakfi

marufvakfi.org | marufvakfi

marufvakfi.org f | t marufvakfi

MARUF VAKFI
İSLAM EKONOMİSİ ENSTİTÜSÜ

Seyit Nizam Mh. Mevlana Cd. No: 77 Kat: 8 Zeytinburnu - İstanbul
Telefon: +90 212 510 11 25 • E-mail: maruf@marufvakfi.org